ถึงเวลา...

พัฒนาคนกันใหม่

พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต)

เพื่อความเจริญแพร่หลายแห่งธรรม

และความเจริญงอกงามแห่งปัญญา

....

....

ถึงเวลา...

มารื้อปรับระบบ

พัฒนาคนกันใหม่

พระธรรมปิฎก

(ประยุทธ์ ปยุตฺโต)

คำนำสำนักพิมพ์

หนังสือ 'ถึงเวลามารื้อปรับพัฒนาคนกันใหม่' เล่มนี้ เดิมชื่อ 'ถึงเวลามาพัฒนาเยาชนกันใหม่' เป็นคำบรรยายแก่นิสิตปริญญาเอก สถาบันวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร เมื่อวันที่ 23 มกราคม พ.ศ. 2539 ณ สถานพำนักสงฆ์สายใจธรรม อำเภอพนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา ตีพิมพ์ครั้งแรก ธันวาคม 2540 อนุสรณ์ 100 ปี นายคำนึง วิริยะสุมน

เนื้อหาของหนังสือ แบ่งออกเป็น ๓ ตอน ได้แก่ ตอนที่ 1 ถึงเวลามาเข้าใจความหมายของจริยธรรมกันใหม่ ตอนที่ 2 ถึงเวลาต้องพัฒนาคนให้มานำอารยธรรมสู่ทิศทางใหม่ ตอนที่ 3 ภาคผนวก ตอบข้อสงสัยในเรื่องการพัฒนามนุษย์ เนื้อหาทั้ง 3 ตอนนี้จะช่วยให้เห็นภาพรวมโครงสร้างการพัฒนาคน โดยเริ่มจากเยาวชนก่อนเป็นพื้นฐาน ตามแนวพุทธธรรมได้อย่างชัดเจนและทันสมัย สามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้กับชีวิตจริง

ธรรมสภากราบนมัสการขอบพระคุณพระเดชพระคุณท่านเจ้าคุณพระธรรมปิฎก ในความเมตตาอันหาที่สุดมิได้ที่ได้อนุญาตให้ธรรมสภาได้ตีพิมพ์หนังสืออันทรงคุณค่านี้

ทั้งยังได้ตรวจแก้ไขปรับปรุงเพิ่มเติมเนื้อหาจากการพิมพ์ครั้งก่อน เพื่อให้หนังสือนี้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น และได้เปลี่ยนชื่อใหม่ว่า 'ถึงเวลามารื้อปรับพัฒนาคนกันใหม่' เป็นการให้เปล่าเหมือนดังหนังสือเล่มอื่นๆ ของท่านที่มุ่งการเผยแพร่เป็นสำคัญ

เนื่องจากการพิมพ์ครั้งนี้ ตรงกับวาระที่ ดช.ธรรมะ สุขธรรม ทายาทรุ่นหลานของนายบรรลือสุขธรรม ผู้ล่วงลับ ผู้ก่อตั้งสำนักพิมพ์ธรรมสภา ได้เข้าพิธีบรรพชาเป็นสามเณร ณ วัดญาณเวศกวัน โดยมีพระเดชพระคุณท่านเจ้าคุณพระธรรมปิฎก เป็นพระอุปัชฌาย์ ธรรมสภา จึงได้ถือโอกาสอันเป็นมงคลยิ่งนี้ พิมพ์หนังสือ 'ถึงเวลามารื้อปรับพัฒนาคนกันใหม่' แจกเป็นธรรมทานส่วนหนึ่งด้วย

ธรรมสภา หวังว่า 'ถึงเวลามารื้อปรับพัฒนาคนกันใหม่' จักให้สารัตถประโยชน์ ซึ่งก็คือแนวทางการพัฒนาเด็กหรือเยาวชน ซึ่งพระพุทธองค์เปรียบไว้ว่า

ปุตฺตา วตฺถุ มนุสฺสานํ
เด็กทั้งหลายเป็นฐานรองรับของมวลมนุษย์

ด้วยความสุจริตและหวังดี
ธรรมสภาปรารถนาให้โลกได้พบความสงบสุข

สารบัญ

1.

ถึงเวลา มาเข้าใจความหมายของจริยธรรมกันใหม่

ความสับสนในเรื่องจริยธรรมที่ควรผ่านไปได้แล้ว

จริยธรรมในความหมายของพุทธศาสนา กับความหมายที่เราใช้ซึ่งมาจากบัญญัติของตะวันตก ไม่เหมือนกัน จริยธรรมที่เราใช้กันอยู่ในปัจจุบัน เป็นคำศัพท์ใหม่ที่เพิ่งบัญญัติขึ้นมาสัก 30 กว่าปีนี้ โดยบัญญัติให้ตรงกับคำว่า 'ethics' ก่อนนั้นเราไม่มีคำนี้ เราใช้คำว่า 'ศีลธรรม' และเวลานี้คำว่าศีลธรรมก็ค่อยๆ เลือนหายไป

อย่างไรก็ตาม พอเอาเข้าจริง จริยธรรมก็ไม่ได้มีความหมายพิเศษอะไร ก็คือเรื่องศีลธรรมนั่นเอง เป็นแต่ว่าได้มีผู้พยายามให้ความหมายว่า ทำไมจึงเรียกจริยธรรม ไม่เรียกศีล

ธรรม เช่นบอกว่า *ศีลธรรม* เป็นหลักความประพฤติดีงามที่อิงคำสอนของศาสนา ส่วน *จริยธรรม* เป็นหลักความประพฤติปฏิบัติความดีงามที่เป็นของกลางๆ ไม่อิงศาสนาไหน นี่เป็นความหมายหนึ่ง

แม้แต่ในตะวันตกเอง ถ้าเอาศัพท์มาเทียบกัน เวลาเราพูดถึงศีลธรรมก็จะตรงกับคำฝรั่งว่า morality ส่วน ethics ก็เป็นจริยธรรม กลายเป็นคำคู่ ฝรั่งมี morality และ moral กับ ethics และ ethic ส่วนไทยเราก็มีศีลธรรมกับจริยธรรม เสร็จแล้วฝรั่งเองก็ใช่ว่าจะแยกกันได้ชัด อย่างการศึกษาจริยธรรมที่เรียกว่า จริยศาสตร์ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของปรัชญา ใช้ ethics นักปรัชญาบางคนก็ใช้ moral philosophy ไปๆ มาๆ บางทีก็บอกว่า ethics คือ moral philosophy ก็ไม่ไปไหน เรื่องของการที่จะแยกอะไรต่างๆ ก็เลยกลายเป็นเรื่องของนักคิด นักปราชญ์ นักวิชาการบางท่านที่พยายามจะแยก หาใช่มีความหมายที่เด็ดขาดอะไรไม่ แล้วแต่ตกลงกันว่าจะยึดถือแค่ไหนเพียงไร

เมืองไทยเราได้หันมานิยมใช้คำว่า *จริยธรรม* ก็เพราะมีการมองหรือเพ่งเล็งว่า การสั่งสอนความประพฤติดีงามในสังคมไทย เป็นเรื่องเกี่ยวกับศาสนาโดยเฉพาะพุทธศาสนา ต่อมาก็มีความคิดในเชิงต้องการให้เป็นการสอนจริยธรรมแบบกลางๆ ไม่ต้องอิงคำสอนศาสนา นี้ก็เป็นที่มาของแนวโน้มที่หันมาใช้คำว่าจริยธรรมในสังคมไทย

นอกจากพูดถึงคำว่าจริยธรรมแล้ว ก็จะมีการพูดถึง *จริยธรรมสากล* คือจริยธรรมที่เป็นกลางๆ ซึ่งนอกจากไม่อิงศาสนาไหนแล้ว ก็ไม่จำเพาะเจาะจงสายความคิดอิทธิพลของสังคมใด เป็นหลักความประพฤติกลางๆ แสดงถึงความดีที่ทุกสังคมยอมรับ

แนวความคิดนี้มาจากอิทธิพลของการเข้าใจว่า จริยธรรมเป็นเรื่องที่มนุษย์ในสังคมนั้นๆ ได้ตกลงกันบัญญัติขึ้น ไม่ใช่เป็นของมีจริงตามธรรมชาติ เลยกลายเป็นว่ามีจริยธรรมที่ไม่เป็นกลางๆ ไม่เป็นสากล เพราะว่าในเมื่อเป็นของที่มนุษย์บัญญัติกัน ก็แล้วแต่ตกลง เช่น สังคมนี้ตกลงกันว่าสิ่งนี้ดี แต่อันเดียวกันนั้นอีกสังคมหนึ่งบอกว่าไม่ดี ส่วนที่สังคมโน้นว่าดีสังคมนี้กลับบอกว่าไม่ดี เพราะฉะนั้นจึงเป็นจริยธรรมเฉพาะกลุ่ม เฉพาะสังคม เฉพาะวัฒนธรรมนั้นๆ เมื่อไม่เป็นสากลก็มีความพยายามจะทำให้เป็นสากล ด้วยวิธีหาสิ่งที่ทุกสังคมถือตรงกันหรือยอมรับ

นี้เป็นแนวโน้มในช่วงที่ผ่านมา ซึ่งเวลานี้ก็ชักจะจางหาย เพราะว่ามีความล้มเหลวหรือความผิดหวังเกี่ยวกับจริยธรรมในสายตะวันตกแทบทั้งหมด ซึ่งเป็นเรื่องใหญ่กว่าที่จะมาคิดเรื่องอย่างนี้ เพราะฉะนั้น การคิดเล็กคิดน้อยในเรื่องจริยธรรมแบบตะวันตกตอนนี้จึงแทบจะไม่มีเหลือ หันมาคิดแต่เพียงว่าทำอย่างไรจะให้คนมีจริยธรรม

ในสังคมอเมริกันคนก็เถียงกันว่าจะเอาจริยธรรมที่ไหน

มาใช้ เวลานี้คนไม่ประพฤติตามจริยธรรมแล้ว เมื่อจะแก้ปัญหาจริยธรรม ก็เกิดการเถียงกันอีกว่าจะใช้จริยธรรมจากแหล่งไหน พวกหนึ่งก็จะให้หันเข้าหาศาสนา ว่าจะต้องเอาหลักศาสนาเข้ามา ให้มีการสวด มี prayer ในโรงเรียน อีกพวกหนึ่งก็ค้านว่าขัดรัฐธรรมนูญ ต้องขึ้นศาลกัน วุ่นวายกันมาเป็นสิบๆ ปีแล้วยังตกลงกันไม่ได้ พร้อมกันนั้นปัญหาจริยธรรมมันก็ไม่รอ ในขณะที่คนเถียงกันหาข้อยุติไม่ได้ แต่ปัญหาจริยธรรมหนักขึ้น จนกระทั่งเด็กโรงเรียนประถมในอเมริกาเอาปืนไปยิงกัน ถึงขนาดที่เขาบอกว่าเป็นภาพธรรมดาสามัญ เด็กยิงกันตายด้วยเหตุต่างๆ เช่น แย่งชิงเสื้อผ้า เป็นต้น เด็กอายุ 14-17 ปีมีสถิติฆ่ากันตายเพิ่มขึ้น 124% ในช่วง 5 ปี อย่างนี้เป็นต้น สังคมระส่ำระสายมาก จนกระทั่งจะรักษาไว้ไม่อยู่

พร้อมกันนั้น ปัญหาเรื่องสิ่งแวดล้อม ปัญหายาเสพติดเป็นต้น ก็รุนแรงเหลือเกิน มีการรื้อฟื้นเอาจริยธรรมเข้ามาศึกษา มีวิชาใหม่เกี่ยวกับจริยธรรมเกิดขึ้น เช่น วิชา Business Ethics คือจริยธรรมธุรกิจ ซึ่งกลายเป็นวิชาสำคัญมาก ตอนนี้หนังสือใหม่ๆ บอกว่า ในอเมริกา มหาวิทยาลัยไม่ต่ำกว่า 90% จัดสอนวิชา Business Ethics ซึ่งมีสาระสำคัญที่โยงไปหาสิ่งแวดล้อม คือ จะดำเนินธุรกิจ ซึ่งเป็นระบบหาผลประโยชน์อย่างไร จึงจะไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม

สองอย่างนี้โยงกันมาก ธุรกิจต้องการให้ได้ผลกำไร เมื่อคนหาผลประโยชน์ คนทั้งเสพทั้งบริโภคมาก ก็ทำลาย

สภาพแวดล้อม ทรัพยากรธรรมชาติร่อยหรอ ดำเนินธุรกิจต้องโยงกับอุตสาหกรรม อุตสาหกรรมผลิต ทั้งทำลายทรัพยากรธรรมชาติและทำให้เกิดมลภาวะ ผู้บริโภคก็ทำลายทรัพยากรและทำให้เกิดขยะ ปัญหาธรรมชาติแวดล้อมมันมากมายยิ่งใหญ่ ทำอย่างไรจึงจะแก้ได้ ในจริยธรรมธุรกิจก็มีเรื่องสิ่งแวดล้อมเข้าไป แล้วยังมีจริยธรรมสิ่งแวดล้อมโดยตรงเรียกว่า Environmental Ethics ซึ่งเดี๋ยวนี้ก็เป็นเรื่องใหญ่ในสังคมฝรั่งไป ไม่มาพูดกันแล้วว่าสากลไม่สากล เพียงแต่ยังมีปัญหาว่าจะเอาจริยธรรมจากแหล่งไหนมาใช้ ยังหาข้อยุติไม่ได้

จริยธรรมในความหมายที่แท้
คือการดำเนินชีวิตทั้งระบบ

หันมามองความหมายของจริยธรรมในทางพุทธศาสนา คำว่า *จริยธรรม* เป็นศัพท์บัญญัติใหม่ เรามาดูว่าที่มาเดิมแหล่งเดิมมีใช้ในทางพุทธศาสนาหรือเปล่า ถ้าเราค้นหากันจริงๆ ปรากฏว่าจริยธรรมคือตัวจริยะ

คำว่า *จริยะ* แท้ๆ โดยไม่มี *ธรรม* มาต่อท้าย นี่เป็นคำเก่ามีอยู่เป็นธรรมดาในพุทธศาสนา แต่อาจจะมีคำอื่นมานำหน้า เช่น ธรรมจริยา แทนที่จะเป็นจริยะก็เป็นจริยา หรืออีกตัวหนึ่งที่ใช้มากก็คือพรหมจริยะ แปลว่า จริยะอันประเสริฐ

จริยะเป็นคำกลางๆ แปลว่าการดำเนินชีวิต มาจากคำว่า จร (จะระ) แปลว่าเที่ยวไป คือเดินไปหรือเดินทาง แล้วทำ

ตามหลักไวยากรณ์ให้เปลี่ยนจากตัวกิริยาเป็นนาม ก็เติม อิ กับ ยะ เข้าไป (จร+อิ+ณฺย) จร ก็เป็น จริยะ ก็คือการเดินทาง

ทีนี้ เดินทางเป็นศัพท์ทางรูปธรรม คือการเดินทางข้างนอกทางกาย เราก็เอามาใช้กับด้านในของชีวิตจิตใจด้วย หมายถึงการเดินทางชีวิตๆ ก็คือการดำเนินชีวิต เพราะฉะนั้น *จริยะก็คือการดำเนินชีวิต* ซึ่งใช้ในความหมายที่เทียบเคียงกับการเดินทางภายนอก

ศัพท์สามัญที่ใช้ในการเดินทางแบบรูปธรรม เราเอามาใช้ในทางนามธรรม ยังมีอีก อย่างคำว่า *ปฏิปทา* หรือ ปฏิบัติ ตัวศัพท์เดิมแปลว่าเดินทาง เราก็เอามาใช้กับเรื่องของการดำเนินชีวิตได้ หมายถึงการทำสิ่งต่างๆ ทั่วไป ไม่เฉพาะเดินถนน จริยะ ก็เช่นเดียวกัน ก็หมายถึงการเดินทางชีวิต หรือการดำเนินชีวิต

จริยะนี้ยังเป็นกลางๆ ดีหรือร้ายก็ไม่รู้ เพราะฉะนั้นท่านก็เติมคำว่า พรหม ที่แปลว่าประเสริฐ เข้าไปเป็น *พรหมจริยะ* แปลว่า การดำเนินชีวิตที่ประเสริฐ ซึ่งเราแผลงมาเป็น พรหมจรรย์ แล้วก็มาสับสนกับความหมายที่เราใช้กันอยู่ในภาษาไทย ทางที่ดีควรเรียกตามศัพท์บาลีเดิมเสียเป็น พรหม-จริยะ (พรหม แปลว่าประเสริฐ + จริยะ แปลว่าการดำเนินชีวิต) คือการดำเนินชีวิตที่ประเสริฐ

ในพุทธศาสนาพระพุทธเจ้าเองตรัสไว้ว่า การดำเนินชีวิตที่ประเสริฐ ได้แก่ มรรคมีองค์แปด เพราะมรรคแปลว่า

ทางเหมือนกัน ตกลงก็ไม่ไปไหน ล้วนแต่เป็นเรื่องของการเดินทาง คือการดำเนินชีวิต

มรรคมีองค์แปดก็รู้กันอยู่แล้ว มีตั้งแต่สัมมาทิฏฐิถึงสัมมาสมาธิ ย่อลงเป็นสาม คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ซึ่งก็มาตรงกับหลักการศึกษา(สิกขา) ข้อสำคัญก็คือว่าจุดนี้ทำให้เห็นขอบเขตของสิ่งที่เรียกว่าจริยะ ซึ่งถ้าเติมธรรมเข้าไป ก็เป็นจริยธรรม จริยะ หรือ จริยธรรมที่พุทธศาสนาบอกว่าประเสริฐก็คือ จริยธรรมที่ประกอบด้วย ศีล สมาธิ ปัญญา

หันมาดูความหมายของคำว่า *ศีลธรรม* เทียบกับคำว่าจริยธรรม *ศีลธรรม* เป็นคำเก่า ใช้กันมาในสังคมไทยจนกระทั่งไม่รู้ว่ามีความหมายอย่างไรแน่ ชาวบ้านก็เข้าใจคร่าวๆ ว่าเดี๋ยวนี้คนมีศีลธรรมหรือไม่มีศีลธรรม โดยมุ่งไปในเรื่องของความประพฤติภายนอกและการอยู่ร่วมกันในสังคมเป็นใหญ่ ความรู้สึกจะบอกว่าเป็นเรื่องเกี่ยวกับการอยู่ร่วมกัน

ทีนี้ ก็มีนักปราชญ์บางท่านพยายามจะแยกว่าศีลธรรมมาจากคำอะไร บางท่านก็บอกว่ามาจากศีลและธรรม *ศีล* ก็คือข้อห้าม *ธรรม* ก็คือสิ่งที่แนะนำให้ประพฤติ นี่ก็ตีความกันไป ถ้าอย่างนั้นศีลก็เป็นเรื่องในระดับของความประพฤติทั่วไป เช่น การอยู่ร่วมสังคม โดยเฉพาะก็คือการเว้นจากเบียดเบียนกันจะได้อยู่ร่วมกันได้ดี ส่วนธรรมก็คือคำแนะนำสั่งสอน การทำความดีงามที่เหลือจากนั้น ซึ่งอาจจะโยงไปถึงจิตใจและปัญญาก็แล้วแต่ รวมทั้งสองอย่างคือ ศีลและธรรม เป็นศีลธรรม แต่

ในความรู้สึกของคนทั่วไป ศีลธรรมมันไม่เข้าถึงเรื่องที่ลึกซึ้งอย่างนั้น มันเป็นเรื่องของการอยู่ร่วมกันในสังคมเป็นใหญ่

เพราะฉะนั้น จึงมีการให้ความหมายอีกอย่างหนึ่งว่า *'ธรรม'* เป็นคำที่กว้างครอบคลุมหมด เราก็มาแบ่งธรรมเป็นระดับต่างๆ ธรรมในระดับศีล เรียกว่า ศีลธรรม จากนั้นก็มีสมาธิธรรม และปัญญาธรรมต่อไป เมื่อเราพูดถึงศีลธรรมก็คือเอาธรรมแค่ระดับศีล ถ้าอย่างนั้นก็ตรงกับ morality ของฝรั่ง แล้วเราก็แปลกันอย่างนั้น เพราะ morality มุ่งถึงความประพฤติดีงาม โดยเฉพาะในเรื่องของการอยู่ร่วมกันในหมู่มนุษย์เป็นใหญ่ ไม่ค่อยลงลึกไปในทางจิตใจเท่าไร แล้ว ethic และ ethics ก็เหมือนกัน ดังที่ใช้กลับไปกลับมากับ morality ในสังคมฝรั่งจริยธรรมจึงเป็นเรื่องของการประพฤติสิ่งที่ดีงามที่เน้นการอยู่ร่วมกันในสังคม ปัจจุบันก็ขยายไปถึงเรื่องสิ่งแวดล้อมทั่วไปด้วย ถึงอย่างไรก็อยู่ในเรื่องสิ่งแวดล้อมนั่นเองคือ

หนึ่ง สิ่งแวดล้อมทางสังคม

สอง สิ่งแวดล้อมโดยธรรมชาติ

เป็นอันว่า จริยธรรมก็อยู่ในระดับสิ่งแวดล้อม เป็นเรื่องความประพฤติปฏิบัติต่อสิ่งแวดล้อมภายนอกตัว อย่างนี้ก็ตรงกับคำว่าศีลธรรม ในความหมายที่ว่า ธรรมะระดับศีล

ไปดูในสังคมอื่น โดยเฉพาะในวงการพุทธศาสนาที่เขาแปลถ้อยคำโดยเขาไม่รู้ว่าสังคมไทยใช้อย่างไร เขาไม่เคยมาดูว่าคนไทยนี่ใช้ศัพท์กันอย่างไร เขาศึกษาธรรมตามหลักของ

พุทธศาสนาเท่าที่เขาเห็น นักวิชาการทางพุทธศาสนาในสังคมอื่นเขาแปลคำว่า ethic เทียบกับศัพท์ในพุทธศาสนาว่า *ศีล* เท่านั้นเอง เพราะฉะนั้น ก็ลงกันว่า ethic คือเรื่องศีล เป็นธรรมระดับศีล จริยธรรมในความหมายของตะวันตกที่เราบัญญัติตาม ethic ก็หมายถึงเรื่องของศีล

สรุปว่า จริยธรรมของฝรั่งเป็นแค่ศีลเท่านั้นเอง แต่ในความหมายทางพุทธศาสนาที่เรียกว่าพรหมจริยะ แปลว่าจริยะอันประเสริฐ หมายถึงศีล สมาธิ ปัญญา ฉะนั้น ก็เกิดความลักลั่นระหว่างความหมายของตะวันตกที่ไทยเอามาใช้ หรือของฝรั่งที่ไทยเอามาเรียก กับความหมายในพุทธศาสนา ไม่เท่ากัน จริยะในพุทธศาสนาได้แก่ มรรค มีศีล สมาธิ ปัญญารวมหมดทั้งชุด ส่วนของตะวันตกได้แค่ศีล นี่เป็นเรื่องของการพยายามหาความหมายตามศัพท์

จริยธรรมที่แท้ หยั่งถึงความจริง
และโยงสู่การพัฒนามนุษย์

ถาม... อย่างกรณีของแพทย์ที่รักษาผู้ป่วยตรวจพบว่าเด็กที่อยู่ในครรภ์จะพิการ หมอตัดสินใจว่าจะต้องเอาเด็กออก สังคมยุคก่อนอาจจะไม่ยอมรับ แต่ตอนนี้ยอมรับ กรณีเกี่ยวข้องกับการตัดสินใจของแพทย์ ของพ่อแม่ และการเสียชีวิต กำลังวิพากษ์วิจารณ์กันว่าจะยอมรับหรือไม่ยอมรับ อยากเรียนถามว่า ตัวจริยธรรมจริง ๆ มันคือตรงไหน จะอธิบายคำ

ว่า 'จริยธรรม' ในกรณีนี้ได้อย่างไร

ตอบ... นี่แหละที่เราไปเน้นในแง่สังคม จริยธรรมในความหมายตะวันตกจะเน้นในแง่สังคม สังคมยอมรับไหมอะไรต่างๆ ก็เกิดความสับสน นี่แหละที่จะพูดต่อไปด้วยว่าจริยธรรมในความหมายทางพุทธศาสนาไม่เหมือนตะวันตก คือเราพูดถึงความจริงตามธรรมชาติก่อนว่าความจริงเป็นอย่างไร เมื่อความจริงเป็นอย่างนี้แล้วเราจะเอาอย่างไร รวมเป็นสองชั้น

เมื่อมีชีวิตเกิดขึ้น มีการทำลายก็เรียกว่าฆ่า นี่เป็นความจริง อย่าไปเลี่ยงว่า ทำลายด้วยวิธีอย่างนี้หรือแค่นี้ไม่เป็นการฆ่า จะกลายเป็นว่าถ้าไม่สอดคล้องกับความต้องการของเรา เราก็เลี่ยงไป ควรจะแยกให้ได้ ความจริงก็เป็นความจริง ต่อจากนั้น เมื่อความจริงเป็นอย่างนี้เราจะเอาอย่างไร ถ้าเราเห็นว่าการทำอย่างนี้จำเป็นหรือมีเหตุผลอย่างอื่น เราก็อาจจะบอกว่าผลเสียมันน้อยกว่าผลดี เราตกลงใจเลือกเอาที่ผลดีมากกว่า โดยที่ว่าไม่ไปกลบความจริงนั้นเสีย เรื่องนี้เป็นปัญหาในการวินิจฉัยข้อถกเถียงทางจริยธรรมในสังคมตะวันตกที่จะปนเประหว่างตัวความจริงกับการที่มนุษย์จะปฏิบัติอย่างไร

อย่างกรณีของโกลเบิร์ก (Kohlberg) ซึ่งถือว่าเป็นหลักจริยธรรมที่พัฒนาอย่างสูง ที่ก้าวมาถึงการใช้ปัญญา พิเศษกว่าจริยธรรมในตะวันตกเดิมทั่วๆ ไป ซึ่งไม่เกี่ยวกับเรื่องปัญญา โดยเฉพาะจริยธรรมสายหลักที่มีอิทธิพลกว้างขวาง

ซึ่งถือว่าจริยธรรมเป็นเรื่องของบัญญัติทางสังคม หรือเป็นบัญญัติจากศาสนา เมื่อว่าอย่างไรก็อย่างนั้น ไม่มีมาถึงเรื่องจิตใจ ยิ่งปัญญาก็แทบไม่เกี่ยวเลย จริยธรรมแบบนั้นเป็นบัญญัติที่วางลงมาค่อนข้างตายตัว

ทีนี้ โกลเบิร์กก้าวออกมาถึงการใช้เหตุผล และแยกจริยธรรมเป็นหลายระดับ จนถึงอย่างสูงที่มีการใช้ปัญญา เขายกตัวอย่างสามีภรรยาคู่หนึ่ง ภรรยาป่วยเป็นโรคมะเร็ง ร้านค้าหนึ่งมียาดีซึ่งจะบำบัดมะเร็งได้ แต่เมื่อไปซื้อเขาตั้งราคาแพงเหลือเกิน จะทำอย่างไร ไม่มีสตางค์ซื้อ นี่ก็เป็นเรื่องของจริยธรรมตามที่เขาต้องการ มีทางเดียวที่จะได้ยามาคือจะต้องลักขโมย จะลักหรือไม่ ภรรยาเป็นมนุษย์ ชีวิตมนุษย์นั้นสำคัญชีวิตมนุษย์ประเสริฐกว่าทรัพย์ ก็ไปลักยามาช่วยชีวิตภรรยา ถามว่าเป็นอย่างไร ดีหรือชั่ว ถูกหรือผิด ก็วินิจฉัยได้ว่า ถูกต้อง เพราะว่าชีวิตมีค่ากว่าเงินทอง นี้คือการสรุปของเขา

แต่ในทางพุทธศาสนาบอกว่านั่นคือความสับสน เพราะเราแยกได้ ความจริงเป็นความจริง แล้วจะเอาอย่างไรก็ว่าอีกที และถ้าเรายอมรับส่วนไหนดีส่วนไหนไม่ดีแล้วมันจะมีผลต่อไปอีก ผลอย่างไร

เราต้องยอมรับว่าการรักภรรยา และพยายามรักษาภรรยา เป็นความดี แต่การลักขโมยที่ไม่ดี ก็ยังไม่ดีอยู่นั่นเองไม่มีการมาสรุปโดยเอาบวกลบคูณหารเสร็จแล้วว่าดี เพราะถ้าทำอย่างนี้ นอกจากกลบความจริงแล้วมนุษย์ก็จะไม่พัฒนา

ด้วย ในพุทธศาสนานั้น จริยธรรมเป็นเรื่องของการศึกษา ถ้าเรายอมรับความจริงตามที่มันเป็น แล้วมันจะมีทางของการพัฒนามนุษย์ต่อไป

ส่วนที่คุณรักภรรยาของคุณ มองเห็นว่าชีวิตของเขาประเสริฐและสำคัญ อันนั้นเป็นสิ่งที่ดี แต่วิธีการของคุณไม่ดี ต่อไปคุณจะต้องปรับปรุงตัว คุณอาจจะมีการพัฒนาด้วยการทำความดีอย่างนี้อีก โดยไม่ต้องไปทำความเสียหายเลย ไม่ใช่ไปสรุปว่าถูกต้อง เลยจบ ต่อไปทำอย่างนี้อีกก็ถูกหมด จริยธรรมสัมพันธ์กับการศึกษา พุทธศาสนาถือการศึกษาเป็นเรื่องสำคัญ การศึกษาเป็นตัวแท้และเป็นที่มาของจริยธรรม ถ้าจริยธรรมไม่ทำให้เกิดการศึกษาพัฒนา ก็ไม่ใช่จริยธรรมที่ถูกต้อง

ในสังคมไทยก็มีตัวอย่างที่พูดกันแบบเดียวกับโกลเบิร์ก เช่น เด็กยากจน แม่ป่วย เด็กก็ไปลักเงินเขามารักษาแม่ เมื่อถามว่าถูกหรือผิด ก็มักจะมีแนวโน้มที่จะเอาอย่างใดอย่างหนึ่ง ไม่ถูกก็ผิดไปเลย เช่น วินิจฉัยว่าการรักษาแม่สำคัญกว่า ชีวิตสำคัญ หรือว่าแม่มีพระคุณ ฉะนั้น การลักขโมยในกรณีนี้ไม่ผิด อย่างนี้เป็นต้น

ในพุทธศาสนาท่านว่าต้องใช้วิภัชชวาท ต้องแยกไปตามความจริง คือไม่มากลบความจริง เราบอกว่าการกตัญญูช่วยเหลือพ่อแม่เป็นความดี แต่การลักขโมยก็ยังไม่ดีอยู่นั่นแหละ เป็นอันว่าส่วนที่ทำดีรักษาพ่อแม่ดีแล้วทำต่อไป แต่ที่ไปลักขโมยนี่ต้องพยายามแก้ไข มันยังไม่ดี ต้องหาทางที่จะให้รักษา

พ่อแม่ได้โดยต่อไปไม่ต้องลักขโมย เด็กก็ต้องพัฒนาตนขึ้นไป ซึ่งเราก็ต้องรู้ว่าจุดไหนยังอ่อน จุดไหนดีแล้ว ก็พัฒนาไป อย่างนี้เป็นวิภัชชวาท ซึ่งสัมพันธ์กับการพัฒนามนุษย์ด้วย เพราะทำให้เห็นช่องทางที่จะพัฒนาคนต่อไป ให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น โดยยอมรับว่ามนุษย์นั้นยังมีข้อบกพร่องอยู่

ทีนี้ ในกรณีที่ยกมา ที่ถามว่าจริยธรรมคือตรงไหน ก็ตอบได้เลยว่า จริยธรรมมีอยู่ตลอดทั้งหมดนั่นแหละ ตั้งแต่ความรู้สึกและท่าทีในจิตใจของแพทย์ต่อชีวิตของเด็กในครรภ์ ต่อมารดาที่ถือกันว่าเป็นเจ้าของครรภ์ ต่อชีวิตของมนุษย์โดยทั่วไป ตลอดจนความรู้สึกรับผิดชอบต่อสังคม ท่าทีการมองและความเข้าใจความหมายของชีวิต การคิดพิจารณาว่าจะปฏิบัติต่อชีวิตในกรณีนั้นอย่างไร ความเพียรพยายามในการใช้สติปัญญาความสามารถที่จะปฏิบัติต่อกรณีนั้นให้ได้ผลดีที่สุด ออกมาจนถึงปฏิบัติการในการลงมือทำกับเด็กในครรภ์ และหญิงเจ้าของครรภ์นั้น ทั้งหมดนี้เป็นเรื่องจริยธรรมทั้งนั้น ซึ่งจะเห็นได้ว่า เรื่องหรือกรณีเดียวนี้ มีทั้งด้านจิตใจ ด้านปัญญา และด้านพฤติกรรม สัมพันธ์เกี่ยวเนื่องอยู่ด้วยกันทั้งหมด คือครบทั้งศีล สมาธิ และปัญญา

ที่ว่านี้หมายถึงจริยธรรมที่แท้ ที่เป็นเรื่องของระบบการดำเนินชีวิตทั้งหมด ไม่ใช่จริยธรรมแยกส่วนอย่างที่มักมองกัน

จะเห็นว่า ในกรณีที่ยกมาถามนั้น ในแง่ความจริงของธรรมชาติที่เป็นเรื่องสัจธรรม จะมีสภาวะที่ชัดเจนแน่นอนอยู่

ในตัวของมัน ไม่ว่าเราจะรู้เข้าใจหยั่งถึงหรือไม่ เช่นว่า เป็นการทำลายชีวิตหรือฆ่าหรือไม่ เมื่อทำอย่างนั้นๆ แล้ว ชีวิตของเด็กและชีวิตของมารดาจะเป็นอย่างไร ดังนี้เป็นต้น แต่ในแง่ที่ว่า เมื่อความจริงเป็นอย่างนั้นแล้ว เราจะเอาอย่างไรซึ่งเป็นเรื่องจริยธรรม จะต้องขึ้นต่อปัจจัยต่างๆ ในตัวเราที่จะเอามาประกอบกันเป็นผลรวมในการตัดสินใจ จึงไม่มีคำตอบสำเร็จรูป แต่เป็นเรื่องของการใช้ทางเลือกที่ดีที่สุด ยิ่งในยุคต่อไปนี้ที่ปัญหาทั้งหลายมีแง่มุมซับซ้อนแปลกๆ ออกไป เนื่องจากมีปัจจัยเกี่ยวข้องมากขึ้น เช่น เทคโนโลยีเป็นต้น คนจะยิ่งต้องเผชิญกับปัญหาจริยธรรม ชนิดที่ไม่มีคำตอบต้นแบบมากยิ่งขึ้น

ถึงแม้จะไม่มีคำตอบสำเร็จรูป แต่ก็มีหลักทั่วไปตามหลักจริยธรรมที่แท้ สำหรับใช้เป็นมาตรฐานในการตัดสินใจ ซึ่งเป็นหลักการที่ท้าทายความสามารถของมนุษย์ผู้ถือตนว่าอยู่ในยุคที่โลกพัฒนามากแล้วว่าตัวคนเองจะเป็นมนุษย์ที่พัฒนาทันกับโลกแห่งเทคโนโลยีเป็นต้นนั้นหรือไม่

หลักการทางจริยธรรมนี้ สรุปเป็นหลักเกณฑ์สำหรับใช้เป็นแนวทางและเป็นมาตรฐานวัดการตัดสินใจ โดยพิจารณาองค์ประกอบใหญ่ ๒ ประการในการตัดสินใจปฏิบัตินั้นว่าเป็นอย่างไร คือ

๑. ในด้านจิตใจ *มีเจตนาดีที่สุด* คือทำการนั้นด้วยความตั้งใจดี มีแรงจูงใจดี ปรารถนาดี มีเมตตากรุณาเป็นต้น

ต่อชีวิตของเด็กและของมารดา ต่อสังคม เป็นต้น อย่างดีที่สุด

๒. ในด้านปัญญา *ใช้ปัญญาสูงสุด* คือ ทำการนั้นโดยแสวงหาความรู้ ด้วยการค้นคว้าสอบถามปรึกษา พินิจพิจารณาใช้ปัญญาอย่างดีที่สุด

เมื่อตัดสินใจด้วยเจตนาที่ดีที่สุด และใช้ปัญญาสูงสุดแล้ว ก็จะเป็นการตัดสินใจที่ดีที่สุดที่จะทำได้ในกรณีนั้น แล้วก็ลงมือปฏิบัติการโดยใช้ทักษะทางพฤติกรรม ทำอย่างดีที่สุดตามความชำนิชำนาญที่ตนมี เพื่อสนองเจตนาและปัญญาที่ดีและสูงสุดนั้น ก็จะออกผลเป็นพฤติกรรมที่ดีที่สุดเท่าที่จะทำได้

เมื่อครบ ๓ ด้านอย่างนี้ ก็เป็นจริยธรรมที่ดีที่สุดของบุคคลนั้น ที่จะทำได้ในกรณีนั้นๆ เพราะฉะนั้น ในการกระทำทุกอย่างก็ตรวจสอบตนเองได้ โดยใช้เกณฑ์ที่ว่ามานี้ ว่าเราได้ทำพฤติกรรมนั้นอย่างดีที่สุด ด้วยเจตนาที่ดีที่สุด โดยแสวงหาและใช้ปัญญาอย่างสูงสุดแล้วหรือไม่ หรือแค่ไหนเพียงไร แล้วสำหรับกรณีนี้ ได้เท่าไรก็เท่านั้น เป็นอันจบกรณีไป ไม่ต้องมัวเดือดร้อนใจ

แต่ไม่ใช่จบจริงแค่นั้น จะต้องเบิกทางที่จะก้าวไปข้างหน้าโดยมีข้อ ๓. ด้วยคือ

๓. ในการก้าวต่อของสิกขา *เปิดช่องทางที่จะพัฒนาต่อไป* คือ ไม่มองการทำที่ดีที่สุดในกรณีนั้นครั้งนั้นว่าเป็นความเพียงพอแล้วหรือสมบูรณ์แล้ว แต่มองการทำที่ดีที่สุดในกรณีนั้นว่าเป็นการก้าวมาได้ดีที่สุดถึงแค่นี้ ซึ่งจะเป็นฐานให้เราก้าว

ต่อไปเพื่อในครั้งหน้าเราจะตัดสินใจและทำได้ดียิ่งกว่านี้ การมีท่าทีอย่างนี้เรียกว่าเป็นความไม่ประมาทในสิกขา

ระบบจริยธรรมที่แท้ ซึ่งควบคู่ไปด้วยกันกับสิกขานี้ จะเห็นได้แม้แต่ในบัญญัติของสังคม เช่น กฎหมาย เพราะกฎหมายเป็นต้นเป็นบัญญัติธรรมที่เป็นผลปรากฏหรือเป็นที่แสดงออกแห่งความเจริญหรือพัฒนาการทางจริยธรรมของสังคมนั้น หมายความว่า กฎหมาย (ในระบบประชาธิปไตย) เป็นผลรวมแห่งเจตนาและปัญญาของมวลชนในสังคมนั้น กฎหมายไม่ใช่เรื่องต่างหากจากจริยธรรม ไม่ใช่เป็นอย่างที่บางคนอาจจะพูดว่า ศีลธรรมหรือจริยธรรมว่าอย่างนั้น แต่กฎหมายจะเอาอย่างนี้

แท้จริง กฎหมายที่ดีจะอิงอยู่กับพัฒนาการทางจริยธรรมของสังคมนั้นๆ กล่าวคือ เมื่อเจตนาและปัญญาที่เป็นผลรวมของคนในสังคมนั้น มีมาได้ถึงแค่นี้ ก็คือสังคมนั้นมีจริยธรรมได้แค่นี้ แล้วสังคมนั้นก็เอาเจตนาและปัญญาเท่าที่มีนั้นมาตราขึ้นเป็นกฎหมาย เพื่อใช้เป็นมาตรฐานพฤติกรรมของคนในสังคมนั้นได้แค่นั้น เราจึงต้องพูดใหม่ว่า จริยธรรมมาถึงแค่นี้ กฎหมายเอามาใช้ได้เท่านี้ ข้อสำคัญก็คือการมองเชิงสิกขาที่ว่า สังคมจะก้าวต่อไป คนในสังคมนั้นจะพัฒนากันต่อไป เราจะมีเจตจำนงและปัญญาที่ดีกว่าหรือสมบูรณ์กว่านี้ แล้วเราก็จะปรับปรุงกฎหมายให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้นต่อไป ไม่ใช่จบเท่านี้

ในการที่จะก้าวต่อไปนั้น ขอยกตัวอย่างในด้านปัญญาที่

รู้ความจริงของธรรมชาติ เมื่อเรายังไม่รู้ชัด เราก็พยายามศึกษากันต่อไป เช่นในเรื่องชีวิต เราจะต้องจับให้ได้ว่า จุดของความจริงอยู่ที่ไหน เช่นว่า ชีวิตเริ่มเมื่อไร วันนี้เราเข้าถึงความจริงของธรรมชาติหรือยัง ถ้ายังก็มาช่วยกันหา และจุดนี้เมื่อยังไม่ถูก ต่อไปถ้าพบว่าผิดก็ต้องยอมรับว่าผิด ส่วนในเรื่องผลดีผลเสียในแง่ที่เป็นเรื่องของยุคสมัย ก็ต้องยอมรับว่านี้เป็นเรื่องของยุคสมัยตกลงกันจะเอาอย่างนี้ เพราะมองเห็นว่าประโยชน์ในด้านนี้สูงกว่า เราก็เลยตกลงตัดสินใจด้วยเหตุผลว่าผลดีมากกว่าผลเสีย เป็นการทำได้ดีที่สุดของเราในกรณีหรือในยุคสมัยนี้ และเราจะพยายามพัฒนาเจตนาและพัฒนาปัญญาเพื่อให้ตัดสินใจได้ดียิ่งขึ้นต่อๆ ไป

ด้วยการทำอย่างนี้มนุษย์จะไม่สับสนและไม่ไปทำลายหลักการที่แท้ เราจะรู้ขีดความรู้ความสามารถของเราในขณะนี้ว่ามีอยู่และจะเอาแค่ไหน แล้วไม่ไปกีดกั้นมนุษย์ในยุคต่อไปที่เขาจะหาทางที่ถูกต้องและพัฒนาต่อไป เพื่อให้เขาเกิดปัญญาที่จะทำสิ่งที่สมบูรณ์กว่าเรา นี่คือปฏิบัติการแบบไม่ตีขลุมและก็ไม่ตีคลุมด้วย

เรามองว่าจริยธรรมตะวันตกเป็นการตีขลุม เขาสับสนระหว่างความจริงกับการที่มนุษย์ตกลงว่าจะเอาอย่างไร ในด้านความจริงต้องหยั่งให้ลึกลงถึงธรรมชาติ ส่วนการปฏิบัติของมนุษย์จะเอาอย่างไรก็ว่าไป โดยเล็งระหว่างผลดีผลเสียที่ต้องการและไม่ต้องการ นี่เป็นจุดที่สำคัญ คือการแยกระหว่าง

ความจริงตามธรรมชาติ กับเรื่องการปฏิบัติของมนุษย์ที่เป็นทางเลือกในการกระทำ พร้อมกันนั้น ก็ไม่ผูกขาดหรือปิดตัว แต่เปิดช่องแก่สิกขาที่จะพัฒนามนุษย์กันต่อไป

จริยธรรมเป็นเรื่องของระบบสัมพันธ์ ในองค์รวมที่องค์ร่วมส่งผลสัมพันธ์กัน

ย้อนกลับมาในเรื่องขอบเขตของจริยธรรม ที่สัมพันธ์กับมนุษย์และการพัฒนามนุษย์ ในเมื่อพุทธศาสนามอง***จริยะ*** ว่าคลุมทั้งเรื่อง ศีล สมาธิ ปัญญา มีทั้ง

1. **ศีล** คือเรื่องพฤติกรรมภายนอกที่สัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม ทั้งทางสังคมและวัตถุตลอดจนธรรมชาติ

2. **สมาธิ** คือเรื่องของจิตใจ บางทีท่านใช้คำว่า 'จิต' เหตุที่เรียกว่าสมาธิเพราะสมาธิเป็นตัวแกนสำคัญในการพัฒนาทางด้านจิตใจ

3. **ปัญญา** คือเรื่องของความรู้ความเข้าใจ การมองเห็นเหตุผล คุณค่า ตลอดจนเข้าถึงความจริงของธรรมชาติ

ทำไมจึงว่ามี 3 อย่าง ก็เพราะถือว่าตัวคนนี้เป็นองค์รวม นี่ใช้ศัพท์ปัจจุบัน คือชีวิตของมนุษย์จะไปแยกส่วนออกเด็ดขาดจากกันไม่ได้ คุณสมบัติและความเป็นไปทั้งหลายของชีวิตเป็นเพียงด้านต่างๆ ของชีวิตนั้น โดยเฉพาะที่สำคัญยิ่งก็คือว่ามันเป็นปัจจัยส่งผลกระทบต่อกัน พฤติกรรมไม่สามารถแยกขาดจากจิตใจ จิตใจไม่สามารถแยกขาดจากปัญญา พฤติ-

กรรมกับปัญญาก็แยกกันไม่ได้

ยกตัวอย่างง่ายๆ พฤติกรรมจะแสดงออกมาอย่างไรก็เป็นไปตามเจตจำนง มีเจตนาในใจเป็นจุดเริ่ม เกิดจากความตั้งใจ แถมบางทียังมีแรงจูงใจแฝงอยู่ด้วยว่า ต้องการผลประโยชน์ส่วนตัวหรือต้องการแกล้งคนอื่น มีความคิดไม่พอใจหรือขัดเคืองเขา แล้วพฤติกรรมจึงออกมาตามเจตจำนงและสภาพจิตนั้นๆ

ถ้าจะทำพฤติกรรมดีแต่จิตใจไม่ดี ก็เกิดการขัดแย้งระหว่างพฤติกรรมกับจิตใจ ทำให้ทำพฤติกรรมด้วยความฝืนใจ เกิดความไม่สบายในจิตใจ ไม่มีความสุข เช่น เมื่อเป็นที่ยอมรับกันในสังคมแล้วว่า คนเราควรช่วยเหลือกันและไม่ทำร้ายคนอื่น แต่จิตใจยังโกรธอยู่ เมื่อจำต้องยอมรับพฤติกรรมในระดับสังคม ก็เบียดเบียนเขาทำร้ายเขาไม่ได้ ไม่อยากช่วยก็ต้องช่วย จิตใจไม่พร้อม ก็เกิดการขัดแย้งระหว่างจิตใจกับพฤติกรรม มีผลให้ทำพฤติกรรมนั้นอย่างฝืนใจ ซึ่งอาจจะทำไม่เต็มที่ และจิตใจไม่สบาย มีความทุกข์ และเมื่อจิตใจฝืน ไม่มีความสุข ก็ส่งผลย้อนกลับให้พฤติกรรมที่ทำดีนั้นไม่มั่นคงไม่ยั่งยืนด้วย

เมื่อคนพัฒนาขึ้นไปอีกระดับหนึ่ง เขามีคุณธรรมเกิดขึ้นในใจ เช่น เกิดมีเมตตาหรือไมตรี มีความรัก คราวนี้พฤติกรรมที่ไม่เบียดเบียนหรือช่วยเหลือกันนั้น เขาทำอย่างเต็มใจเลย การที่จะไม่เบียดเบียนนั้น ไม่ต้องไปบอกไปสั่ง มันเป็นไปเอง

เพราะมันไม่คิดจะเบียดเบียน และอยากช่วยเหลือเลยทีเดียว คราวนี้พฤติกรรมกับจิตใจก็สอดคล้องกัน พอเต็มใจ พฤติกรรมก็สมบูรณ์ จริงจัง มั่นคง คนที่ทำก็มีความสุข ทำให้พฤติกรรมที่ดีนั้นเต็มที่และยั่งยืน ฉะนั้น พฤติกรรมกับจิตใจจึงต้องสอดคล้องกัน

ทีนี้ จิตใจกับปัญญา ถ้าปัญญารู้คุณค่า เห็นประโยชน์ เข้าใจเรื่องราว ก็ทำให้สภาพจิตเปลี่ยน เช่นจำได้ตามที่ผู้ใหญ่สอนมาว่า พฤติกรรมนี้ไม่เบียดเบียนและเป็นการสร้างสรรค์ แต่จิตใจยังไม่เต็มใจที่จะทำ ต่อมาพอมีปัญญารู้ว่านี่นะพฤติกรรมนี้ดีมีประโยชน์ มีคุณค่า มีเหตุผลอย่างนั้นๆ ก็กลายเป็นเต็มใจ เพราะฉะนั้น ปัญญาคือความรู้จึงเปลี่ยนสภาพจิตได้

บางครั้ง ปัญญาอาจจะเปลี่ยนสภาพจิตชนิดที่ถึงกับพลิกตรงข้ามไปเลย เช่น เราเห็นคนผู้หนึ่งเดินมามีกิริยาท่าทางและพูดจาไม่ดี เราก็มีปฏิกิริยาโกรธ จิตใจไม่ดี และพฤติกรรมก็มีหวังไม่ดีด้วย แต่พอมีคนมาชี้แจงว่าที่ท่าทางและคำพูดของเขาไม่ดีนี่ เพราะเขามีเรื่องกดดันไม่สบายใจ พอฟังคำอธิบายไปเราเกิดปัญญารู้เข้าใจเขา จากความโกรธเราเปลี่ยนเป็นสงสารเห็นใจเลย ปัญญานี้มาทำให้สภาพจิตเปลี่ยนจากความขัดเคืองกลายเป็นกรุณาสงสารเห็นใจ แล้วส่งต่อออกมายังพฤติกรรมให้ดีไปด้วย

กล่าวโดยย่อ ปัญญามีบทบาทสำคัญที่ส่งผลทั้งต่อพฤติกรรมและต่อจิตใจ กล่าวคือ ปัญญาเป็นตัวชี้นำ บอกทาง

กำหนดและขยายขอบเขตการทำงานของพฤติกรรมและจิตใจ ตลอดจนทำหน้าที่ช่วยปลดปล่อยพฤติกรรมและจิตใจให้เป็นอิสระ ยกตัวอย่างเช่น เราจะทำพฤติกรรมต่างๆ ทางกายก็ตาม ทางวาจาก็ตาม ได้มากน้อยแค่ไหน ละเอียดซับซ้อนเท่าใด และได้ผลดีหรือไม่ ก็อยู่ที่ปัญญาของเรา เมื่อเรารู้เข้าใจมีปัญญามากขึ้น พฤติกรรมและจิตใจของเราก็สามารถขยายขอบเขตการทำงานให้กว้างขวางลึกซึ้งยิ่งขึ้น

เราไปพบสถานการณ์อะไร หรือเจอปัญหาอันใด ถ้าเราไม่รู้ว่ามันเป็นอย่างไร ไม่รู้ว่าเราจะปฏิบัติต่อมันอย่างไร จิตใจจะรู้สึกอึดอัดบีบคั้นขัดข้อง พูดง่ายๆ ว่า เกิดความทุกข์ทันที แต่พอรู้เข้าใจว่าอะไรเป็นอะไร จะปฏิบัติต่อสิ่งนั้นอย่างไร จะแก้ปัญหาได้อย่างไร คือปัญญามา ก็จะหลุดโล่ง หายอึดอัดขัดข้อง หมดทุกข์ทันที พร้อมกันนั้น พฤติกรรมที่ถูกจำกัดหรือขัดข้องติดตันอยู่ก็ดำเนินต่อไปได้ ปัญญาจึงเป็นตัวปลดปล่อยจิตใจและพฤติกรรมให้เป็นอิสระ

จิตใจต้องอาศัยพฤติกรรม จิตใจมีความต้องการต่างๆ และจิตใจก็อาศัยพฤติกรรมเป็นเครื่องมือที่จะสนองความต้องการของมัน ความสมปรารถนา และการได้มาซึ่งความสุขของจิตใจมากมายทีเดียว เกิดจากพฤติกรรมเป็นตัวสนอง และในทางกลับกัน พฤติกรรมใดที่ช่วยให้จิตใจมีความสุข หรือมีความพอใจ พฤติกรรมนั้นก็จะดำเนินไปได้อย่างแข็งขันคล่องแคล่วและจริงจังยั่งยืน

ณ จุดนี้ ขอให้สังเกตไว้ด้วยถึงความสำคัญของความสุขต่อการพัฒนาจริยธรรม (พระพุทธเจ้าตรัสไว้บ่อยๆ ถึงสภาพจิต ๕ ประการ ของผู้เจริญงอกงามในจริยธรรม คือ *ปราโมทย์* ความร่าเริงเบิกบานใจ *ปีติ* ความอิ่มใจ *ปัสสัทธิ* ความผ่อนคลายสงบเย็นกายใจ *สุข* ความมีใจคล่องแคล่วชื่นมื่น และ *สมาธิ* ความตั้งมั่นอยู่ตัวของจิตใจ)

นอกจากนั้น พฤติกรรมทำให้เกิดสภาพจิต เมื่อเราเคยชินอย่างไร จิตใจเราจะยึด และเกิดความพอใจ ตลอดจนหาเหตุผลเข้าข้างและสำทับความพอใจติดใจนั้น กลายเป็นความยึดติด แล้วทำให้พฤติกรรมนั้นแน่นแฟ้นยิ่งขึ้น แล้วแก้ยาก ฉะนั้น ต้องระวังเรื่องพฤติกรรมเคยชินที่ส่งผลต่อความพอใจ พอกลายเป็นความเคยชินขึ้นมาแล้ว คนก็จะติด พฤติกรรมจึงมีผลต่อจิตใจ

ปัญญาก็อาศัยพฤติกรรม คนจะพัฒนาปัญญาได้ จะต้องมีพฤติกรรมที่เอื้อต่อการแสวงหาความรู้ พฤติกรรมที่เอื้อก็ช่วยให้คนได้ปัญญา ถ้าไม่มีพฤติกรรมที่ดีปัญญาก็จะไม่เกิด เช่น ไม่รู้จักแสวงหาข้อมูล เป็นต้น การจะได้ปัญญาหรือไม่เพียงไร ขึ้นต่อการที่ว่าจะไปหาข้อมูลความรู้ที่ไหน ไปหาข้อมูลอย่างไร เช่น ถ้ารู้จักไปปรึกษารู้จักพูดจาไต่ถามคนอื่น มีพฤติกรรมในการอยู่ร่วมและสัมพันธ์กับผู้อื่นดี รู้จักใช้ตาดูหูฟัง ใช้มือเท้าจับต้องคุ้ยค้น ฯลฯ ก็ทำให้ตัวเองมีทางได้ปัญญา เวลาเขาพูดเขาแนะนำอะไร ตัวเองมีปฏิกิริยาแสดงออกทาง

พฤติกรรมอย่างไร ก็จะมีผลต่อการได้ความรู้ของตัวเอง

จิตใจก็มีผลต่อปัญญา ถ้าจิตใจเกียจคร้าน อ่อนแอ ขี้เกียจคิด ปัญญาก็ไม่เกิด แต่คนขยัน อดทน ใจสู้ พยายามคิด เจอปัญหาก็พยายามหาทางแก้ไข ไม่ยอมหยุดคิด ปัญญาก็เกิดก็พัฒนา ตลอดจนจิตใจมีสมาธิแน่วแน่ สงบ ไม่ฟุ้งซ่าน ไม่เศร้าหมอง ไม่วุ่นวาย สดชื่นผ่องใส ก็คิดได้ผลดีขึ้น มีกำลังในการคิด และความคิดก็ชัดเจน ความใฝ่รู้ (ฉันทะ) ความ\ขยัน ความอดทน ความเพียรพยายาม ไม่ยอมหยุด เป็นต้น ที่เป็นสภาพหรือคุณสมบัติของจิตใจ เป็นปัจจัยสำคัญที่จะทำให้พัฒนาปัญญาได้

นี่คือระบบการดำเนินชีวิตของมนุษย์ ที่มีองค์ประกอบ 3 ด้าน สัมพันธ์ส่งผลต่อกัน แต่ในที่นี้ เป็นระบบการดำเนินชีวิตที่ดี ที่เรียกว่า ‘จริยธรรม’ (โดยสาระหมายถึงพรหมจริยะ) คือ ระบบการดำเนินชีวิตที่ดี ที่องค์ประกอบทั้ง 3 ด้านนั้นสัมพันธ์เป็นปัจจัยต่อกัน โดยมีการเรียนรู้ ฝึกหัด พัฒนา คืบเคลื่อนไปข้างหน้าในทางที่ดีขึ้นเรื่อยๆ ตลอดเวลา

องค์ประกอบ 3 ด้านนั้น ไม่สามารถแยกจากกันได้ เพราะชีวิตเป็นองค์รวมที่ไม่สามารถแยกเป็นส่วนๆ เด็ดขาดจากกัน แต่จะต้องสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน

เป็นอันว่า เมื่อมองในแง่ของพุทธศาสนา จริยธรรมคือระบบการดำเนินชีวิตที่ประเสริฐ ซึ่งมีองค์ประกอบที่ต้องครบทั้งสาม แยกเป็นส่วนๆ ต่างหากจากกันไม่ได้ แต่ถ้ามองใน

ความหมายของตะวันตก จริยธรรมก็เป็นเพียงพฤติกรรมดีงาม ตรงกับที่พระพุทธศาสนา เรียกว่า "ศีล" ซึ่งเป็นเพียงด้านหนึ่งของชีวิตมนุษย์ เป็นเรื่องของจริยธรรมแยกส่วน ตามระบบความคิดของฝรั่งที่ชอบแยกอะไรๆ ออกมาเป็นเรื่องๆ และศึกษาเป็นอย่างๆ ซึ่งดีในแง่เจาะลึก แต่ลืมไปว่ามันต้องโยงกันอีกทีหนึ่ง

จริยธรรมตามแนวคิดตะวันตกนั้น เมื่อแยกออกมาเป็นส่วนๆ แล้วก็จะเกิดความขัดแย้งอย่างที่ว่ามาแล้ว เพราะมันไม่ลงไปถึงจิตใจและปัญญา เช่น จะมีพฤติกรรมจริยธรรม แต่เกิดการฝืนทางด้านจิตใจ และเมื่อไม่มีปัญญามาช่วย จริยธรรมก็ไม่สัมฤทธิ์ผล

อนึ่ง จริยธรรมตะวันตกที่เป็นแบบแยกส่วนนั้นมักจะมาในแบบที่เป็นบัญญัติทางสังคม หรือมีแหล่งมาจากเทวบัญชา ซึ่งเป็นของตายตัว และในที่สุดก็มาลงท้ายที่ฝืนใจอีกนั่นแหละ เพราะถูกบังคับ หรือแม้มีศรัทธา ก็ไม่มีการพัฒนาจิตใจและปัญญาให้ครบทั้งระบบ

พฤติกรรมจะเปลี่ยนไปด้วยดีอย่างประสานกลมกลืนก็เพราะสอดคล้องไปด้วยกันกับการพัฒนาทางด้านจิตใจและปัญญา ฉะนั้น จริยธรรมแบบตะวันตกที่แยกส่วนจึงด้วน และไปสิ้นสุดที่ความจำใจฝืนใจ ดังจะเห็นว่าบางทีตะวันตกเขาให้ความหมายของจริยธรรม (คือ ethics) ว่าเป็น obligation ซึ่งหมายถึงข้อกำหนดในเชิงผูกมัด ซึ่งอาจจะเป็นเรื่องทางสังคม

ที่ทำให้คนต้องจำใจยอม ถ้าเป็นอย่างนี้ก็ขาดจากระบบการพัฒนาคน และเสียผลในด้านการศึกษา ทำให้เกิดความขัดแย้งวกวนและติดตัน

ข้อสำคัญที่สุดในเรื่องนี้อยู่ที่ว่า เมื่อคำว่า "จริยธรรม" ตามแนวคิดของตะวันตก มีความหมายจำกัดอยู่แค่พฤติกรรมเป็นสำคัญ โดยคาบเกี่ยวไปถึงด้านจิตใจบ้างเพียงในแง่คุณธรรม ไม่ครอบคลุมระบบการดำเนินชีวิตทั้งหมดของมนุษย์ และเมื่อความเข้าใจความหมายของจริยธรรมที่ขาดวิ่นเว้าแหว่งนี้แผ่ขยายอิทธิพลออกไปเป็นที่ยึดถือกันของคนสมัยใหม่ ก็ก่อให้เกิดช่องว่างหรือรูโหว่อย่างใหญ่กว้างทางความคิด ทำให้คนสมัยใหม่ขาดถ้อยคำที่จะสื่อความหมายเพื่อโยงความคิดออกไปเชื่อมผสานกับระบบการดำเนินชีวิตของมนุษย์ที่เป็นจริง เป็นการตัดโอกาสที่จะก้าวไปสู่การมีระบบวิธีที่จะจัดการกับระบบการดำเนินชีวิตของมนุษย์ให้ได้ผลครอบคลุม พร้อมกันนั้นก็ทำให้การศึกษาไม่ประสานกับการดำเนินชีวิต ระบบการศึกษาเชื่อมโยงกับระบบการดำเนินชีวิตของมนุษย์ไม่กลมกลืนไม่สนิท และการศึกษาก็เลยมีความหมายไม่ชัดเจนไม่สมบูรณ์ไปด้วย

เป็นอันว่า เราจะพัฒนาจริยธรรมในความหมายของตะวันตกที่ตรงกับศีลอย่างเดียวไม่ได้ แต่จะต้องพัฒนาจริยะทั้งระบบของชีวิต เพราะชีวิตนี้ไม่สามารถแยกเป็นส่วนๆ ขาดลอยจากกัน จริยะที่แท้ต้องมีทั้งศีล สมาธิ และปัญญา คือพฤติกรรม

จิตใจ และปัญญาต้องไปด้วยกัน ให้เป็นปัจจัยที่ส่งผลต่อกันเสริมซึ่งกันและกันในระบบความสัมพันธ์ เพราะชีวิตของเราก็เช่นเดียวกับสิ่งทั้งหลายในธรรมชาติ ซึ่งเป็นระบบแห่งความสัมพันธ์ทั้งนั้น ความสัมพันธ์อะไร ก็คือความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัยที่ส่งผลต่อกัน นี้คือความคิดพื้นฐาน

จะได้จริยธรรมที่แท้ ต้องเห็นความจริง ของธรรมชาติและโยงกับบัญญัติของสังคมได้

อีกประการหนึ่ง จริยธรรมตามหลักพุทธศาสนาเป็นเรื่องที่สืบเนื่องจากธรรมชาติ เราจะไม่มาเถียงกันในแง่ว่าจริย-ธรรม เป็นเรื่องที่คนบัญญัติตามที่สังคมนั้นสังคมนี้ว่าดีหรือไม่ดี นั่นเป็นอีกระดับหนึ่ง เพราะศีลมีอยู่สองระดับ คือ ระดับที่โยงอยู่กับความจริงตามธรรมชาติ และระดับที่เป็นเรื่องของข้อกำหนดทางสังคม

พุทธศาสนามองว่า พฤติกรรมก็คือกิจกรรมของชีวิตที่เป็นธรรมชาติ ซึ่งเป็นความจริงพื้นฐานที่มีอยู่โดยตัวของมันเองอยู่แล้ว พร้อมกันนั้นอีกด้านหนึ่งมันก็มาสัมพันธ์กับการที่มนุษย์จะกำหนดเป็นข้อตกลงกันในทางสังคม หมายความว่าศีลที่แท้จริงนั้นเป็นพฤติกรรมที่ถูกเรียกร้องจากธรรมชาติว่า เพื่อให้เรามีชีวิตที่ดีงาม มีความสุขที่แท้ หรือโดยความเป็นไปของเหตุปัจจัยที่สัมพันธ์กันทุกระดับ ในชีวิตก็ตาม ในสังคมก็ตาม การที่สิ่งทั้งหลายจะเป็นไปด้วยดี เรียกร้องให้เราต้องมี

พฤติกรรมอย่างนี้ นี่คือเหตุผลในระบบเหตุปัจจัยที่แท้ ตอนนี้เรายังไม่มองที่บัญญัติทางสังคม ซึ่งเป็นเรื่องทีหลัง

เป็นอันว่า ต้องลงไปหาความจริงแท้ตามธรรมชาติก่อนว่า ชีวิตดีงามที่เป็นไปตามความสัมพันธ์ของเหตุปัจจัย รวมทั้งระบบความสัมพันธ์ของเหตุปัจจัยที่ส่งผลออกมาถึงระดับของสังคม ความเป็นจริงตามเหตุตามผลที่จะให้สิ่งทั้งหลายเป็นไปด้วยดีและให้มนุษย์อยู่กันได้ด้วยดี มันเรียกร้องให้คนต้องประพฤติอย่างไร นั่นแหละเป็น*ศีล* ซึ่งมาจากธรรมชาติ ถ้าเราไม่สามารถเข้าถึงตัวนี้ จริยธรรมหรือศีลจะยุ่งหมด จะสับสนหมด

เรื่องนี้มนุษย์จะมาเที่ยวตกลงเอาเองไม่ได้ แต่จะต้องตกลงกันโดยมองตรงนี้ก่อน แล้วจึงจะบัญญัติหรือวางข้อกำหนดในระดับข้อตกลงของสังคมให้สอดคล้องกับข้อเรียกร้องของธรรมชาตินั้น ยิ่งสังคมไหนเข้าถึงตัวความจริงนี้มากเท่าไร เขาก็จะบัญญัติศีลในระดับสังคมได้มั่นคง ถูกต้อง เป็นผลดียิ่งขึ้นเท่านั้น แต่ถ้าเขาไม่สามารถเข้าถึงตัวความจริงนี้แล้ว บัญญัติของสังคมก็จะเป็นของง่อนแง่นและไม่ยั่งยืน

ตกลงว่าจะต้องเข้าถึงความจริง **ศีล** คือพฤติกรรมที่ดีซึ่งเป็นความเรียกร้องจากความเป็นจริงของระบบปัจจัยสัมพันธ์ของสิ่งทั้งหลายในธรรมชาติ ที่จะให้ชีวิตและสังคมมนุษย์เป็นอยู่ด้วยดี เท่านั้นเอง ฉะนั้น จริยธรรมแม้แต่ในภาษาสมัยใหม่ที่หมายถึงศีล ก็ไม่แยกขาดจากสัจธรรม สัจธรรมต้องเป็นฐาน

มาก่อน นี้คือระบบจริยธรรมที่แท้จริง

เป็นอันว่า ตัวความจริงของธรรมชาติเป็นพื้นฐานที่อิงอาศัยของศีลที่เป็นพฤติกรรมของมนุษย์ ถ้าใช้ศัพท์ปัจจุบันก็หมายความว่า สัจธรรมต้องเป็นฐานของจริยธรรม ถ้าจริยธรรมเข้าไม่ถึงสัจธรรมก็ไปไม่รอด

ต่อมาก็ถึงขั้นบัญญัติในสังคมมนุษย์ คือ เมื่อตกลงกันแล้วว่าระบบความจริงในธรรมชาติมันเรียกร้องให้เราต้องประพฤติอย่างนั้น เราก็มาตกลงกันบัญญัติเป็นข้อตกลงทางสังคมโดยสัมพันธ์กับปัจจัยทางสังคมในกาลเทศะนั้น อาจจะมีข้อกำหนดในการลงโทษผู้ละเมิดเป็นต้นขึ้นมาด้วยก็ได้ ซึ่งเป็นเรื่องบัญญัติของสังคมที่ต่างหากจากความจริงในธรรมชาติ นี่แหละจึงเกิดเป็นศีลในระดับสังคมขึ้นมาอีกชั้นหนึ่ง

เมื่อเป็นบัญญัติในระดับสังคมแล้ว พอเหตุปัจจัยแวดล้อมเปลี่ยนไป เนื่องจากสภาพไม่เหมือนกันในแต่ละถิ่นหรือถิ่นเดียวกันแต่คนละยุค เหตุปัจจัยเปลี่ยนไป บัญญัติที่วางไว้ในระดับสังคมก็จะไม่สอดคล้องกับความจริงนั้น กลายเป็นว่าการทำอย่างนี้เป็นความดีที่นี่หรือเวลานี้ แต่ตรงโน้นหรือเวลาโน้นกลายเป็นไม่ดี แต่ถ้าเราจับหลักนี้ได้ เราก็แยกได้ ไม่มีปัญหา เมื่อสภาพความเป็นจริงตามเหตุปัจจัยไม่เหมือนกัน เราก็ต้องเข้าถึงปัจจัยตัวแปรแล้วปรับให้สอดคล้องกัน โดยยืนอยู่บนฐานของความจริงอันเดียวกัน

ฉะนั้น ในระดับสังคมอย่าไปยึดตายตัว เราต้องเข้าถึง

ตัวความจริงในระดับของความสัมพันธ์ในธรรมชาติให้ได้ และปัญญาจะเป็นตัวที่รักษาความเข้าถึงและความสามารถที่จะปรับเปลี่ยนนี้ไว้ เป็นอันว่าศีลในระดับที่เป็นบัญญัติของสังคมก็ปรับเปลี่ยนไปได้

ตอนนี้ก็แยกให้ได้ระหว่างหลักความประพฤติสองชั้น คือศีลที่แท้ ที่เรียกว่า 'จริยธรรม' ในภาษาปัจจุบัน ต้องตั้งอยู่บนฐานของสัจธรรม เมื่อศีลหรือจริยธรรมนี้ออกมาเป็นบัญญัติของสังคม และมีการประพฤติกันในสังคมนั้นจนเป็นวิถีชีวิต มันก็เข้าไปอยู่ในวัฒนธรรม ถึงตอนนี้รูปแบบวัฒนธรรมก็จะห่อหุ้มจริยธรรมไว้

จะเห็นว่าจริยธรรมของสังคมส่วนใหญ่จะแฝงมา หรือบรรจุรวมอยู่ในวัฒนธรรม ช่วยให้มีการสืบต่อของจริยธรรมของสังคม ซึ่งหมายความว่า จริยธรรมนั้นลงไปอยู่ในวิถีชีวิตของสังคมแล้ว เช่น ที่เราพูดกันว่าสังคมไทยมีวัฒนธรรมน้ำใจ ซึ่งเกิดจากจริยธรรมประเภทเมตตากรุณา ส่วนสังคมตะวันตกก็หนักในวัฒนธรรมธุรกิจ อย่างนี้เป็นต้น และบางทีก็เกิดการขัดแย้งกันระหว่างวัฒนธรรม จึงต้องแยกให้ถูกว่าส่วนนี้เป็นเรื่องของตัวความจริงในธรรมชาติ และตอนนี้เป็นเรื่องของบัญญัติในสังคมมนุษย์ โดยเฉพาะในระดับวัฒนธรรมที่เป็นรูปแบบห่อหุ้ม

จริยธรรมในระดับบัญญัติและวัฒนธรรมนี้ ส่วนมากจะเป็นเรื่องที่ขึ้นต่อกาลเทศะ เพราะเป็นเรื่องระดับสังคม ส่วนตัว

จริยธรรมที่แท้ที่เป็นศีลนั้น ต้องโยงไปหาตัวความจริงในธรรมชาติให้ได้ เพราะแท้จริงแล้วมันเป็นเพียงด้านหนึ่งในระบบการดำเนินชีวิตของคน ที่ว่ามีทั้งพฤติกรรม จิตใจ และปัญญา

เมื่อถึงจุดนี้ก็โยงไปหาธรรมชาติทั่วไปในระบบเหตุปัจจัย และโยงมาหาธรรมชาติของมนุษย์เอง ขอย้ำว่า จริยธรรมในความหมายเดิม (พรหมจริยะ) เป็นเรื่องของระบบการดำเนินชีวิตที่ดีงามตามธรรมชาติ

มนุษย์ คือสัตว์ผู้ต้องศึกษา
ชีวิตที่ดี คือชีวิตแห่งการศึกษา

ธรรมชาติของชีวิตมนุษย์เป็นอย่างไร ธรรมชาติของมนุษย์ก็คือ เป็นสัตว์ที่ต้องฝึก หรือต้องศึกษา และฝึกได้ หรือศึกษาได้ด้วย

การที่มนุษย์เราจะมีชีวิตที่ดีงาม เราจะต้องศึกษาฝึกฝนพัฒนาตัวเองให้ดีขึ้นไป ในระบบการดำเนินชีวิตของเราซึ่งประกอบด้วยพฤติกรรม จิตใจ และปัญญา เมื่อเราฝึกฝนพัฒนามีการศึกษา ก็ทำให้การดำเนินชีวิตของเราดีขึ้น แต่ถ้าเราไม่เรียนรู้ไม่ฝึก เราที่เป็นมนุษย์นั้นก็จะดำเนินชีวิตให้ดีไม่ได้เลย ทั้งนี้เพราะมนุษย์อยู่ด้วยสัญชาตญาณอย่างเดียวไม่พอ

สัญชาตญาณนี้มนุษย์อาศัยได้น้อยเหลือเกิน ไม่เหมือนสัตว์ชนิดอื่นที่อาศัยสัญชาตญาณได้มาก จนกระทั่งว่ามันแทบจะไม่ต้องเรียนรู้ ไม่ต้องฝึกฝนอะไรเลย และมันก็ฝึกได้น้อย

อย่างดีก็ต้องให้มนุษย์ฝึกให้จนพอทำอะไรได้บ้าง ในขอบเขตที่จำกัดยิ่ง เรียนรู้ได้น้อย ตรงข้ามกับมนุษย์ที่อาศัยสัญชาต-ญาณแทบไม่ได้เลย การดำเนินชีวิตต้องเรียนรู้ ต้องฝึกทั้งหมด การดำเนินชีวิตที่ดีของมนุษย์ต้องอาศัยการลงทุน คือต้องเรียนรู้ต้องฝึก

หลักการของพระพุทธศาสนาสอนตามธรรมชาติว่า มนุษย์เป็นสัตว์ที่จะต้องฝึกและฝึกได้ ฝึกไปทำไม ก็ฝึกให้ดำเนินชีวิตได้ดียิ่งขึ้นไป จะได้มีชีวิตที่ดีงาม มีความสุข เป็นอิสระ และอยู่ร่วมกันได้อย่างมีสันติสุขในสังคมและในโลก ทำไมจึงต้องฝึก เพราะชีวิตของเราที่เกิดมาตั้งแต่เริ่มต้น เราได้เรียนรู้มา ได้ฝึกได้หัดมา เราจึงอยู่รอดมาได้และอยู่ได้ด้วยดี

อย่างที่เห็นกันอยู่ว่า มนุษย์เกิดมาอาศัยสัญชาตญาณแทบไม่ได้เลย เราต้องเรียนรู้และต้องฝึกต้องหัดเอาทั้งนั้น พอเกิดมาก็ต้องมีคนอื่นอุ้มชูก่อน ต้องเลี้ยงดูเป็นเวลาหลายปี ในระหว่างที่เขาเลี้ยงดูนั้น ตัวเองทำอะไร ตัวเองก็เรียนรู้และฝึกหัดไป ต้องเรียนต้องฝึกทั้งนั้น ทั้งการนั่ง การนอน การยืน การกิน การขับถ่าย จนกระทั่งมาเดิน มาพูด ต้องฝึกต้องหัดหมด จึงบอกว่าการดำเนินชีวิตของมนุษย์แทบไม่มีอะไรได้มาเปล่าๆ มนุษย์ต้องลงทุนทั้งนั้น ด้วยการหัด ด้วยการฝึก ด้วยการเรียนรู้ เราจึงได้การดำเนินชีวิตที่ดีมา เป็นอันว่าการดำเนินชีวิตที่ดี ที่เรียกว่า ***จริยะ*** สัมพันธ์กับการเรียนรู้ คือ ***การศึกษา***

การดำเนินชีวิตที่ดี ที่เรียกว่า จริยะ นี้ ได้มาด้วยสิกขา

คือการศึกษา เพราะฉะนั้น ชีวิตของมนุษย์ถ้าจะเป็นชีวิตที่ดี ต้องมีการศึกษาตลอดเวลา คือต้องเป็นชีวิตแห่งการศึกษา จะพูดว่า ชีวิตที่ดี คือชีวิตแห่งการศึกษาก็ได้ เพราะชีวิตที่ดีต้องมีการฝึกฝนพัฒนา เราไม่สามารถได้ชีวิตที่ดีมาเปล่าๆ

พร้อมกันนั้น การดำเนินชีวิตก็เป็นโอกาสที่ทำให้มนุษย์ได้เรียนรู้หรือได้ศึกษา กล่าวคือ มนุษย์ก็ศึกษาหรือเรียนรู้จากการดำเนินชีวิตนี่แหละ เพราะฉะนั้น การดำเนินชีวิตที่ดีจึงเป็นการดำเนินชีวิตพร้อมไปด้วยกันกับการเรียนรู้ และจึงกล่าวว่า *ชีวิตที่ดีคือชีวิตแห่งการเรียนรู้ (สิกขา) และมนุษย์ยิ่งเรียนรู้ก็ยิ่งมีชีวิตที่ดี (จริยะ/มรรค)*

แต่มนุษย์ส่วนใหญ่ ไม่รู้ตัว ไม่รู้หลักการ ไม่รู้ธรรมชาติอันนี้ การเรียนรู้ การฝึก การหัดนั้นจำเป็นเพื่อให้ตัวดำเนินชีวิตอยู่ได้ ก็เรียน ก็ฝึก ก็หัดไปด้วยความจำเป็นจำใจ พอทำให้อยู่รอดได้ก็หยุดฝึก จึงไม่พัฒนาเท่าที่ควร ถ้าเขารู้ธรรมชาติแห่งชีวิตของตนเอง รู้หลักการของชีวิตมนุษย์อย่างนี้ว่า ชีวิตที่ดีของมนุษย์ได้มาด้วยการเรียนรู้ ฝึกฝน พัฒนา ต้องมีสิกขา ถ้าเราฝึกฝนพัฒนาเรียนรู้อยู่เรื่อย ชีวิตของเราก็จะดีงาม เขาก็จะสิกขาต่อไปเรื่อยๆ จนมีชีวิตที่ประเสริฐ อย่างน้อยก็อยู่ดี มิใช่แค่อยู่รอด

ชีวิตที่มีการศึกษาคือเรียนรู้ ฝึกหัด พัฒนาอยู่เรื่อย จะเป็นชีวิตที่ประเสริฐ เรียกว่า “ชีวิตประเสริฐเกิดจากการศึกษา” ดังพุทธพจน์ที่ย้ำอยู่เรื่อยๆ ว่า *ทนฺโต เสฏฺโฐ มนุสฺเสสุ* แปล

ว่า ในหมู่มนุษย์นั้นผู้ที่ฝึกแล้วเป็นผู้ประเสริฐ

ความเป็นสัตว์พิเศษของมนุษย์อยู่ที่ตรงนี้คือการที่ศึกษาเรียนรู้ ฝึก หัด พัฒนาได้ และฝึกหัดพัฒนาไปได้อย่างแทบไม่มีที่สิ้นสุด จนเป็นพุทธะได้ อีกทั้งฝึกตนเองได้ด้วย ดังวาทะที่ว่า *มนุสฺสภูตํ สมฺพุทฺธํ อตฺตทนฺตํ สมาหิตํ* แปลว่า พระสัมพุทธเจ้านี้ ทั้งที่เป็นมนุษย์ แต่ฝึกพระองค์แล้ว มีพระทัยอบรมถึงที่แล้ว แม้เทพทั้งหลายก็น้อมนมัสการ กลายเป็นพลิกกลับเลย แต่ก่อนมนุษย์ต้องไหว้กราบเคารพเทวดา แต่พอมนุษย์ฝึกดีแล้ว เทวดากลับมาไหว้มนุษย์

ที่ว่านี้เป็นการพูดในสภาพแวดล้อมเก่า พระพุทธศาสนาเกิดในสังคมที่บูชาเทพเจ้า มนุษย์มีความโน้มเอียงที่คอยแต่จะไปหวังพึ่งอำนาจดลบันดาลจากภายนอก พระพุทธเจ้าต้องให้กำลังใจว่า อย่ามัวไปอ้อนวอน อย่ามัวไปหวังพึ่ง ตัวคุณนี้แหละพัฒนาได้ และถ้าคุณพัฒนาตัวดี เทวดาและแม้แต่พระพรหมก็หันมานับถือมาเคารพคุณ นี้เป็นการตรัสตามสภาพแวดล้อมของยุคสมัย เพื่อให้คนเกิดกำลังใจ ไม่ใช่มัวงอมืองอเท้า ไปหวังพึ่งสิ่งภายนอกอยู่

ตกลงว่า ในคติพุทธศาสนา เรื่องจริยะหรือจริยธรรมไม่ได้แยกจากการศึกษาเลย แต่เป็นเรื่องเดียวกัน เพื่อให้มีจริยะคือการดำเนินชีวิตที่ดีงาม ที่ประเสริฐเป็นพรหมะ ก็ต้องมีการศึกษา คือ ฝึกฝน เรียนรู้ พัฒนาไป และเมื่อคนมีจริยะคือดำเนินชีวิตที่ดีงามไป เขาก็ยิ่งได้สิกขา คือได้เรียนรู้ฝึกฝน

พัฒนามากขึ้น จึงได้อ้างพระดำรัสของพระพุทธเจ้าที่ตรัสว่า พรหมจริยะ คือจริยะอันประเสริฐ ได้แก่ ศีล สมาธิ ปัญญา ซึ่งมาเป็นสิกขาคือการเรียนรู้ ฝึกฝน พัฒนา ได้แก่ ศีล สมาธิ ปัญญา 3 อย่างเหมือนกัน

ไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา บอกชัดอยู่แล้วว่าฝึก 3 อย่าง ฝึกอะไร ก็ฝึกพฤติกรรม ฝึกจิตใจ ฝึกปัญญา แล้วก็เกิดจริยะที่ดีงาม *(พรหมจริยะ)* คือการดำเนินชีวิตที่ดีงาม ทำให้มีพฤติกรรม สภาพจิตใจ และปัญญาที่ดียิ่งขึ้นไป ฝึกอะไรก็ได้สิ่งนั้น ฝึกที่ไหน ฝึกที่ศีล สมาธิ ปัญญา

คติของสัตว์ชนิดอื่นว่า เกิดมาด้วยสัญชาตญาณใด ก็ตายไปด้วยสัญชาตญาณนั้น แต่ของมนุษย์ไม่อย่างนั้น *คติของมนุษย์ว่า ฝึกอย่างไรได้อย่างนั้น* จึงเป็นหลักการของมนุษย์ว่าจะต้องมีการฝึก คือเรียนรู้ฝึกหัดพัฒนา เพราะนี่เป็นธรรมชาติของมนุษย์ ผู้เป็นสัตว์ที่ต้องฝึกและฝึกได้

คำว่า 'ต้องฝึก' แสดงถึงความเสียเปรียบของมนุษย์ ที่ว่าสัตว์อื่นมันไม่ต้องฝึก ไม่ต้องหัด ไม่ต้องเรียนรู้ มันก็อยู่ได้ ส่วนมนุษย์นี่แย่กว่า ต้องฝึกจึงอยู่ได้ แต่ 'ฝึกได้' แสดงความพิเศษที่เป็นข้อดีของมนุษย์ว่ามนุษย์นี้ฝึกได้ จนกลายเป็นสัตว์ผู้ประเสริฐ ส่วนสัตว์อื่นฝึกไม่ได้ สัตว์อื่นมันไม่ต้องฝึกและมันก็ฝึกไม่ได้ด้วย ไม่ใช่ฝึกไม่ได้เลย มันเรียนรู้และฝึกได้ในขอบเขตจำกัดมาก และต้องให้มนุษย์ฝึกให้ ส่วนมนุษย์นั้น

1. ฝึกได้

2. ฝึกตัวเองได้ด้วย

ฝึกตนได้นี่แหละที่สำคัญอย่างยิ่ง การเรียนรู้ฝึกฝนพัฒนาที่แท้ได้ผลสูงสุดอยู่ที่ตัวเอง ขยายความว่า รู้จักเรียนรู้เอาสิ่งทั้งหลายเป็นปัจจัยในการฝึกฝนพัฒนาตนเอง

ที่ว่ามาทั้งนี้ก็ด้วยต้องการให้เห็นชัดในเรื่องระบบจริยะในพุทธศาสนา ว่าเป็นเรื่องของชีวิตทั้งชีวิต ที่เป็นองค์รวมเป็นระบบความสัมพันธ์ของเหตุปัจจัย 3 ด้าน ที่ส่งผลต่อกันจะไปแยกจากกันไม่ได้ ต้องพัฒนาไปด้วยกัน และการที่จริยะนั้นจะเป็นพรหมะ คือจะเป็นการดำเนินชีวิตที่ดีงามได้นั้นจริยะก็ต้องเป็นไปตามธรรมชาติของมนุษย์ ที่เป็นสัตว์ที่ต้องฝึกต้องเรียนรู้ คือต้องศึกษา เพราะฉะนั้น จริยะจึงแยกจากการศึกษาไม่ได้ และดังนั้นเรื่องการศึกษากับเรื่องของจริยะจึงแทบจะเป็นเรื่องเดียวกัน

แต่เวลานี้เรามองจริยธรรมเป็นส่วนเศษนิดเดียวของการศึกษา และการศึกษาที่เราพูดถึงกันนั้นเมื่อมองในแง่ของพุทธศาสนาก็เป็นเศษนิดเดียวในระบบการศึกษาของพุทธศาสนาเพราะการศึกษาปัจจุบันมองพร่าแล้ว

การศึกษาในความหมายของคนทั่วไปจะมองเน้นไปในเรื่องของการเล่าเรียนวิชาชีพ ทั้งๆ ที่นักการศึกษาบอกว่าไม่ใช่แค่นั้น แต่เวลาจัดการศึกษาในเชิงปฏิบัติ เราก็มักจะเอาอย่างนั้น จนกระทั่งชาวบ้านก็มองเป็นอย่างนั้นว่า *การศึกษาคืออะไร* คือเล่าเรียนวิชาการเพื่อจะได้เอามาทำมาหาเลี้ยงชีพ

ตลอดจนเอาไปเป็นเครื่องมือหาผลประโยชน์ อย่างดีก็เอามาพัฒนาเศรษฐกิจ พัฒนาสังคม จนกระทั่งไปๆ มาๆ ตัวคนเองก็กลายเป็นทรัพยากรมนุษย์ รวมแล้ว การศึกษาจะไปได้แค่ตัววิชาชีพทำมาหากิน

2.

ถึงเวลา ต้องพัฒนาคนให้มานำอารยธรรม สู่ทิศทางใหม่

พอสบาย ไม่ฝึก คนก็อ่อนแอลง กลายเป็นทุกข์ง่าย แต่สุขได้ยาก

ตอนนี้เราก็มาถึงเรื่องของความสัมพันธ์ระหว่างระบบการดำเนินชีวิตของมนุษย์ กับตัวการศึกษาหรือระบบการฝึกฝนพัฒนาคน

เป็นอันว่า ชีวิตที่ดี ที่เรียกว่าจริยะอันประเสริฐ ต้องได้มาด้วยสิกขา คือ การเรียนรู้ฝึกฝนพัฒนา จากหลักการใหญ่ที่เป็นหัวใจนี้ เราก็ก้าวมาสู่การแก้ปัญหาสังคมของยุคสมัย แม้จะเป็นโลกาภิวัตน์หรืออะไรก็ตาม ก็ต้องนำหลักการนี้มาใช้

ในการนำหลักการนี้มาใช้ในยุคสมัย เราสามารถเริ่มได้ที่ทุกจุดแห่งวิถีชีวิตของมนุษย์ ขอยกตัวอย่างที่เรื่องใหญ่ซึ่งเป็นจุดเด่นของยุคปัจจุบัน กล่าวคือ มนุษย์ในยุคนี้ได้พัฒนา

สร้างสรรค์สิ่งประดิษฐ์ โดยเฉพาะอุปกรณ์เทคโนโลยีขึ้นมามากมาย ชีวิตก็มีความสะดวกสบาย

มนุษย์นั้นมักจะฝึกหัดและเรียนรู้เพราะความจำเป็นบังคับ เมื่อชีวิตมีความสะดวกสบาย ไม่มีเหตุจำเป็นบังคับก็ไม่ค่อยฝึกตัวเอง พอถึงตอนนี้ก็จะมีปัญหา มนุษย์ที่ดีเป็นอารยชนนั้นย่อมจะฝึกฝนพัฒนาตนโดยไม่ต้องรอให้เหตุจำเป็นบังคับแล้วจึงมาฝึกโดยไม่รู้ตัว แต่เขาจะฝึกโดยรู้ตัวและตั้งใจเลยทีเดียว เมื่อมนุษย์เอาแต่แค่จำเป็นก็เกิดปัญหา

พวกมนุษย์ที่สร้างเทคโนโลยีขึ้นมานั้นเป็นพวกที่ต้องฝึกจริงๆ ต้องเพียรพยายามในการสร้างสรรค์ แต่พอมีเทคโนโลยีพรั่งพร้อมขึ้น คนก็อยู่ง่าย สะดวกสบาย กลายเป็นผู้บริโภคเทคโนโลยี และเมื่อนั้นความเพียรพยายามในการสร้างสรรค์ก็จะอ่อนกำลังลง น้อยลง คนจะเริ่มเฉื่อยชา เห็นแก่ความสะดวกสบาย พอใจอยู่กับการได้รับบำรุงบำเรอ

เมื่อมีเทคโนโลยีพรั่งพร้อมแล้ว สภาพที่เหมือนจะเป็นไปตามกฎธรรมชาติอย่างหนึ่งก็จะเกิดขึ้นคือ มนุษย์นั้นอยู่ในสภาพแวดล้อมอย่างไร เขาก็มีความโน้มเอียงที่จะมองสภาพแวดล้อมนั้นเป็นสภาพปกติของเขา หมายความว่าเป็นเรื่องสามัญธรรมดา

อย่างเด็กสมัยนี้เกิดท่ามกลางเทคโนโลยีที่สะดวกสบายทุกอย่าง ความสะดวกสบายนี้ก็เป็นสภาพปกติของเขาที่เขารู้สึกเฉยๆ ไม่ได้มีอะไรพิเศษ แต่พอสภาพปกตินั้นขาดตก

บกพร่องลงไปนิดหน่อยก็กลายเป็นทุกข์ทันที

ขอยกตัวอย่างเช่น เมื่อมนุษย์เจริญขึ้น รู้จักสร้างบ้านเรือนอย่างสมัยใหม่ มีประตูบานพับใช้ ไม่ต้องยกก้อนหินหรือท่อนไม้ใหญ่มาปิด หรือยกออกไป เพียงแต่ใช้มือดึงเข้าหรือผลักออก ก็รู้สึกว่าสุขสบายขึ้นมาก ต่อมาเทคโนโลยีเจริญยิ่งขึ้น เด็กอยู่ในสังคมที่เจริญพัฒนาแล้วมากๆ เขาเดินไปถึงประตูๆ ก็เปิดเองโดยไม่ต้องไปใช้มือดึง เขาอยู่อย่างนั้นก็รู้สึกเฉยๆ แต่ถ้าเกิดคราวไหนต้องไปเปิดประตูเอง โดยต้องขยับเขยื้อนเคลื่อนไหวและใช้กำลังนิดหน่อยเขาก็ชักจะหงุดหงิดรู้สึกไม่สบาย จึงกลายเป็นทุกข์ง่าย หมายความว่าสภาพที่สะดวกสบายไม่ต้องทำอะไรนี้เป็นปกติ เพราะฉะนั้น ถ้าไปเจออะไรต้องทำปั๊บก็ทุกข์ทันที ขาดนิดเดียวก็ทุกข์ เรียกว่าสภาวะทุกข์ง่ายเกิดขึ้นแล้ว

สภาพปกตินี้มีความพรั่งพร้อมอยู่แล้ว จึงเติมได้ยาก พอเติมยากก็สุขได้ยาก จึงกลายเป็นว่า สภาพที่พรั่งพร้อมนี้ทำให้คนทุกข์ได้ง่าย แต่สุขได้ยาก

ฉะนั้น เมื่ออยู่ในสภาพแวดล้อมอุดมสมบูรณ์ ที่เรียกว่าสุขสบาย จึงต้องระวังมากทีเดียว ถ้าไม่พัฒนาคนให้ดี แทนที่จะได้ประโยชน์ กลับจะได้โทษ

หันไปดูสภาพอีกแบบหนึ่ง อาจจะเป็นสังคมเดียวกัน แต่คนละยุคสมัยย้อนหลังไปในอดีตเมื่อยังไม่พัฒนา หรือแม้แต่ยุคเดียวกันแต่เป็นสังคมอื่นที่มีความไม่พรั่งพร้อมในการ

ดำเนินชีวิตประจำวัน ซึ่งถ้ามองจากสายตาของคนในสังคมที่มั่งคั่งพรั่งพร้อม ก็เห็นว่าชีวิตอย่างนั้นลำบาก แต่สำหรับคนเหล่านั้นเอง สภาพอย่างนั้นก็เป็นเรื่องปกติของเขา

ตัวอย่าง ในสังคมไทยนี้เอง สมัยก่อน เด็กๆ ตื่นขึ้นมาอาจจะต้องไปเก็บผักหักฟืน แล้วก็มาหุงข้าวก่อไฟ เอาข้าวใส่หม้อ ซาวข้าว ตั้งหม้อ หุงข้าว เช็ดน้ำอะไรต่างๆ แต่อันนั้นก็เป็นสภาพปกติของเขา ซึ่งเขาก็ไม่รู้สึกอะไรมากมาย แต่ถ้าเด็กที่อยู่ในสภาพมั่งคั่งพรั่งพร้อมด้วยเทคโนโลยีในปัจจุบัน วันไหนต้องไปทำอย่างเด็กปกติในสมัยนั้น เขาจะทุกข์แสนทุกข์เลยใช่ไหม ทั้งที่อันนั้นเป็นสภาพปกติของเด็กสมัยโน้น

ทีนี้ คนที่อยู่ในสภาพแวดล้อมที่ไม่เอื้ออำนวยนัก ที่ต้องใช้แรงกำลังบ้าง ซึ่งเป็นสภาพปกติสำหรับเขา แต่มองในแง่ของเราว่ายากลำบาก เหน็ดเหนื่อย เมื่อเขาทำอะไรเสร็จไปนิดหน่อย หรือเขาได้อะไรมาช่วยเอื้ออำนวยความสะดวกเพิ่มขึ้นนิดหน่อย เขาจะสุขทันที และจะสุขมาก ในขณะที่คนสมัยนี้เฉยๆ แต่เขาจะสุข เป็นอันว่าเขาจะเกิดภาวะที่เรียกว่าสุขได้ง่ายกว่า แล้วอีกอย่างหนึ่งก็คือการกระทำอะไรที่เหน็ดเหนื่อยนั้นเป็นธรรมดาของเขา พอเจอเรื่องอื่นที่ต้องทำมันก็เท่านั้นแหละ ซึ่งอาจจะเบากว่าด้วยซ้ำ สิ่งที่ต้องไปทำอีกอันหนึ่งยังเบากว่าที่เขาทำอยู่แล้ว มันก็ไม่เห็นจะต้องทุกข์ เพราะฉะนั้นจะเกิดภาวะที่เรียกว่าทุกข์ได้ยาก ซึ่งตรงข้ามกับเด็กสมัยนี้ ที่ทุกข์ได้ง่าย แต่สุขได้ยาก

นี่คือภาวะที่สิ่งแวดล้อมภายนอกมีผลสัมพันธ์กับสภาพจิตใจที่เป็นสัมพัทธ์ ซึ่งต้องระวังมากในทางการศึกษา ฉะนั้นการที่สังคมมั่งคั่งพรั่งพร้อม มีเทคโนโลยีอำนวยความสะดวกสบายมาก จึงไม่เป็นหลักประกันว่ามนุษย์จะมีความสุข ยิ่งในปัจจุบันนี้ มนุษย์ไปมุ่งพัฒนาแต่ภายนอก ที่จะสร้างสิ่งเสพมาบำเรอตัวเอง โดยไม่พัฒนาตัวเองให้ทัน ตัวเองก็ยิ่งอ่อนแอลง สิ่งเพิ่มภายนอกที่จะมาบำรุงบำเรอปรนเปรอเพิ่มขึ้นเท่าไร ตัวก็ยิ่งอ่อนแอลงเท่านั้น กลายเป็นเพิ่ม 1 ลด 1 ก็ศูนย์เท่าเดิม จึงอยู่ในระดับศูนย์ตลอดเวลา ก็เลยไม่ช่วยให้มีความสุขมากขึ้น

ยิ่งกว่านั้น เมื่อคนอ่อนแอลง ก็จะเกิดปัญหาทางด้านสภาพจิตใจมากขึ้นด้วย ซึ่งจะเห็นได้ง่าย จากการเปรียบเทียบระหว่างอเมริกากับเม็กซิโก

อเมริกาเป็นสังคมที่มั่งคั่งพรั่งพร้อม มีความเจริญสูงสุดในทางเทคโนโลยี เป็นสังคมกดปุ่มมานานแล้ว คือไม่ต้องใช้กล้ามเนื้อ ใช้แต่กล้ามนิ้ว คนแสนจะสุขสบาย ส่วนสังคมเม็กซิโกนั้นแสนจะยากจนแร้นแค้น คนหาทางหลบหนีเข้ามาทำงานในอเมริกาอย่างมุ่งมั่นจริงจัง ต้องมีเจ้าหน้าที่คอยตรวจชายแดนตลอดเวลา แล้วเป็นอย่างไร ลองวัดความสุขความทุกข์กันดู

วิธีวัดอย่างหนึ่งก็คือ ดูสถิติฆ่าตัวตาย ในสังคมอเมริกันคนฆ่าตัวตายแสนละ 12.5 ส่วนในเม็กซิโกคนฆ่าตัวตายแสนละ 1.7 หมายความว่า คนในอเมริกาฆ่าตัวตายมากกว่าเม็กซิ-

โกโดยอัตราส่วน 7.4 เท่า ทำไมจึงเป็นอย่างนี้ ในสังคมที่ยากลำบากแสนจะทุกข์ ทำไมคนฆ่าตัวตายน้อย ไม่ค่อยฆ่าตัวตาย แต่ในสังคมที่มั่งคั่งพรั่งพร้อม ทำไมคนฆ่าตัวตายง่าย แล้วที่ร้ายก็คือเด็กหนุ่มสาวฆ่าตัวตายมากด้วย

ในสังคมอเมริกันยุคก่อนที่ยังสร้างเนื้อสร้างตัวคือยุคอุตสาหกรรม คนฆ่าตัวตายมากคือคนแก่ ยุคนั้นคนแก่ฆ่าตัวตายมากเพราะอะไร เพราะว่าเป็นสังคมที่คนมุ่งทำงานทำการ ไม่มีเวลาเอาใจใส่ดูแลกัน คนแก่ถูกทอดทิ้ง ก็เหงา ว้าเหว่ จึงฆ่าตัวตายมาก แต่เวลานี้สังคมอเมริกัน เขาเรียกว่าเป็น post-industrial society ผ่านพ้นยุคอุตสาหกรรมมา เป็นสังคม consumer society คือเป็นสังคมบริโภค พอผ่านพ้นอุตสาหกรรมมาเป็นนักบริโภค สถิติก็เปลี่ยนจากคนแก่ฆ่าตัวตายมากมาเป็นเด็กหนุ่มสาวฆ่าตัวตายมากด้วย นี่เพราะอะไร เป็นเรื่องที่ต้องระวังให้มาก นี่แหละคือเรื่องของจริยะและเรื่องของการศึกษา เป็นตัวอย่างหนึ่งที่แสดงว่า การศึกษาจะต้องพัฒนาคนให้ทันและเหนือยุคสมัย

หนึ่ง ทัน เพื่อจะได้รับประโยชน์จากยุคสมัยให้ดีที่สุด

สอง เหนือ เพื่อนำยุคสมัยไปในทางที่ถูกต้อง

ข้อสองนั้นรวมทั้งแง่ที่ว่า ถ้ายุคสมัยนี้ผิดพลาดก็จะได้แก้ไขด้วย

ถ้าการศึกษาทำอย่างนี้ไม่ได้ก็ได้แต่ตามสังคม จะถูกสังคมหล่อหลอมมากกว่าที่จะมาช่วยนำสังคม หรือแก้ไขสังคม

ให้ดำเนินไปในทางที่ดีงาม

เวลานี้แม้แต่ทันก็ยังไม่ค่อยจะทันเลย ใช่ไหม คือทำอย่างไรจะให้คนของเราอยู่ได้ดีที่สุดในสังคมที่เป็นอย่างนี้ แค่นี้เรียกว่าทันสังคม แต่ต้องเหนือกว่านั้นคือ สามารถแก้ไขสังคมที่เดินทางผิดให้ไปในทางที่ถูกต้อง เพราะเราจะหวังไม่ได้ว่าสังคมจะเดินทางถูกตลอดเวลา และโดยมากสังคมจะเดินทางผิดหรืออย่างน้อยก็ต้องมีข้อบกพร่อง และมนุษย์เท่านั้นที่จะมาเป็นผู้แก้

ถ้าไม่พัฒนามนุษย์ให้เหนือสังคมแล้ว สังคมจะไปดีได้อย่างไร เพราะสังคมนั้นคือมวลรวมทั้งหมดของหมู่มนุษย์ซึ่งอยู่ในระดับการพัฒนาที่ต่างกัน และในระดับการพัฒนาที่แตกต่างนั้น มนุษย์ส่วนมากจะยังพัฒนาน้อย ฉะนั้น ในผลรวมที่ออกมา สังคมก็จะต้องมีจุดอ่อนและข้อผิดพลาดเป็นธรรมดา จึงจะต้องมีมนุษย์อยู่ส่วนหนึ่ง ที่จะมาเป็นผู้คอยแก้ไขปรับปรุงสังคมอยู่เรื่อยๆ ดังนั้น จึงต้องพัฒนาคนให้เหนือสังคมไว้

ถ้าคนมีการศึกษาดี
ก็จะได้ประโยชน์จากเทคโนโลยีเต็มที่

การฝึก คือการศึกษา จะมาช่วยให้การดำเนินชีวิตเป็นไปด้วยดี และได้รับผลดีที่สุดจากสภาพปัจจุบันอย่างไร เช่น ในเรื่องเทคโนโลยีที่กล่าวแล้ว คำตอบก็คือ เราจะต้องฝึกมนุษย์แทนที่จะปล่อยให้มนุษย์เป็นผลที่ถูกหล่อหลอมไป โดยมี

สภาพจิตที่อยู่ใต้อิทธิพลของสภาพแวดล้อม คือ เมื่อมีเทคโนโลยีอำนวยความสะดวกสบาย จิตใจก็มีความโน้มเอียงที่จะเห็นแก่ความง่าย และความสะดวกสบาย แล้วก็อ่อนแอ สำรวยหยิบโหย่ง ใจเสาะ เปราะบาง มนุษย์ที่ถูกหล่อหลอมด้วยความอุดมสมบูรณ์ของเทคโนโลยีจะเป็นอย่างนี้ คือ มีความอ่อนแอ ใจเสาะ เปราะบาง ไม่สู้ความยากลำบาก

ชีวิตมนุษย์เป็นชีวิตแห่งการศึกษา คือ เรียนรู้ ฝึกฝน พัฒนา จึงต้องสู้ สู้อย่างไร ก็ต้องมีจิตสำนึกในการศึกษา แต่เราได้สร้างจิตสำนึกนี้หรือเปล่า นี่คือตัวแกนเลยทีเดียว ถ้าเราให้การศึกษาไป แต่คนไม่มีจิตสำนึกในการศึกษา มันจะไปไหวได้อย่างไร เพราะฉะนั้น เมื่อรู้แล้วว่าการศึกษาคือชีวิตของมนุษย์ หรือชีวิตที่ดีคือชีวิตแห่งการศึกษา มนุษย์จะต้องรับเป็นหลักการเลยว่าการศึกษาเป็นเนื้อหาแห่งชีวิตของตน ชีวิตของเราจะต้องมีการศึกษา คือต้องสร้างจิตสำนึกในการศึกษาขึ้นมา

ในเมื่อมนุษย์ทั่วไปเขาไม่รู้ด้วย เขายังไม่เข้าใจธรรมชาตินี้ ก็เป็นเรื่องของมนุษย์ผู้ทำหน้าที่ที่เรียกว่าเป็นกัลยาณมิตร เช่นเป็นผู้ใหญ่กว่า จะต้องคอยสร้างจิตสำนึกในการศึกษาให้แก่เด็กหรือคนรุ่นใหม่ และอันนี้จะเป็นจุดเริ่มต้นที่จะทำให้เขาพัฒนาได้

เป็นอันว่า ในเมื่อชีวิตมนุษย์เป็นชีวิตแห่งการศึกษา ก็สร้างจิตสำนึกแห่งการศึกษาขึ้นมา พอสร้างจิตสำนึกขึ้นมาได้

ก็สบายเลย เขาจะมีทั้งภูมิคุ้มกันและความสามารถที่จะก้าวไป คือ

1. จะอยู่ได้ด้วยดี มีชีวิตที่ดีงามในสภาพแวดล้อมนั้น
2. สามารถเอาประโยชน์ได้สูงสุดจากสภาพแวดล้อมที่ตัวอยู่ร่วม
3. สามารถปรับปรุงแก้ไขสภาพแวดล้อมต่างๆ ให้ดียิ่งขึ้นด้วย

ตัวคนเป็นแกน สิ่งที่เกิดขึ้นในอารยธรรมมนุษย์นี้ เกิดจากความสัมพันธ์ในระบบของเหตุปัจจัย แต่ตัวกระทำคือมนุษย์ เหตุปัจจัยด้านอื่นเป็นตัวประกอบไปหมด ตัวกระทำคือมนุษย์ซึ่งจะต้องคอยระวังให้ดี ให้เป็นตัวกระทำที่ดีที่ถูกต้อง จึงต้องพัฒนามนุษย์อยู่เรื่อย เริ่มแต่สร้างจิตสำนึกในการศึกษาขึ้นมา คนที่มีจิตสำนึกในการศึกษานี้ เท่ากับยอมรับโดยไม่รู้ตัวว่าหลักการแห่งชีวิตของมนุษย์คือการศึกษา ว่ามนุษย์มีชีวิตที่ดีได้ด้วยการศึกษา

จิตสำนึกในการศึกษา ก็คือ การที่ระลึกอยู่เสมอและใฝ่ใจที่จะเรียนรู้ ฝึกฝน พัฒนาตนอยู่ตลอดเวลา เมื่อมีจิตสำนึกนี้แล้ว การรับประสบการณ์ก็จะมีท่าทีต่างไป ปฏิกิริยาตอบสนองและการมองอะไรต่างๆ จะต่างไปหมด

ถ้าไม่มีจิตสำนึกในการศึกษา เวลาเจออะไรก็จะมองในแง่ที่ว่าชอบใจหรือไม่ชอบใจ มันถูกใจเราหรือไม่ มันบำรุงบำเรอตัวเราหรือไม่ ท่าทีอย่างนี้ก็คือ การตกเป็นทาสของ

สภาพแวดล้อม อย่างที่ว่ายิ่งอยู่ไปก็ยิ่งอ่อนแอลงไปทุกที เพราะขึ้นต่อมันและฟูยุบตามมัน แต่พอมีจิตสำนึกในการศึกษาก็กลายเป็นว่า ประสบการณ์และสถานการณ์ต่างๆ ไม่ว่าดีหรือร้าย รวมทั้งสิ่งที่เรียกว่าปัญหา คือสิ่งที่จะทำให้เราได้เรียนรู้ ได้ฝึกฝนพัฒนา

พอมีจิตสำนึกนี้ เราก็มองประสบการณ์และสถานการณ์ทุกอย่างในแง่ที่เราจะได้เรียนรู้และฝึกฝนพัฒนาทั้งนั้น แล้วมันก็จะมีความรู้สึกโดยไม่รู้ตัวว่า เมื่อเราได้เรียนรู้ก็คือเราได้ เมื่อเราได้ฝึกหัดก็คือเราได้ โดยเฉพาะคือได้ปัญญามาพัฒนาตัวเอง ประสบการณ์ทุกอย่างที่เราเจอ คือการที่เราได้เรียนรู้เพิ่มขึ้น *สถานการณ์ที่เป็นปัญหาเกิดขึ้นมาเราก็ได้เรียนรู้จากมัน พอเจอมันก็ไม่รู้สึกว่าเป็นความยากลำบาก แต่เป็นสิ่งที่ทำให้เราเกิดมีโอกาส*

ฉะนั้น เมื่อฝึกไป พอเจอปัญหาก็เริ่มมีความรู้สึกว่าเป็นโอกาสของการเรียนรู้และฝึกตัวเอง พอไปเจองานปั๊บ ก็นึกว่านี่คือโอกาสที่จะได้พัฒนาตัวเอง นี่คือโอกาสที่จะได้ฝึกและเรียนรู้ ก็ไม่กลัว เพราะฉะนั้น จิตสำนึกนี้จึงเป็นภูมิต้านทานและเป็นพลังในตัวที่ทำให้สบาย จะอยู่ในสถานการณ์อะไรก็ใช้ได้ นึกอยู่เรื่อยว่าจะเรียนรู้ฝึกฝนพัฒนา

ยิ่งเจอปัญหาหรือสถานการณ์อะไรที่ยากมาก เราก็ยิ่งได้เรียนรู้มาก ได้ฝึกมาก ได้พัฒนามาก ซึ่งเป็นความจริงอย่างนั้น เป็นความจริงโดยธรรมชาติ อะไรที่ยิ่งยาก เมื่อมนุษย์ทำ

มนุษย์ก็ยิ่งได้เรียนรู้มาก ถ้ามันง่ายก็ได้เรียนรู้น้อย ถ้าไม่ต้องทำอะไร ก็ไม่ได้เรียนรู้ แล้วก็อยู่เท่าเดิม

คนที่เป็นอย่างนี้จะมีสภาพจิตที่ต้องการจะทำเกิดขึ้น ซึ่งทางพระเรียกว่า ***ฉันทะ*** นี่คือจุดเริ่มของการศึกษา พอมีฉันทะอยากทำเพราะจะได้เรียนรู้ ก็เกิดการศึกษา พระพุทธเจ้าจึงตรัสว่า พอมีฉันทะ รุ่งอรุณของการศึกษาก็มา พอเจอปัญหาใจก็สู้ เพราะรู้ว่ายิ่งยากยิ่งได้มาก

หนึ่ง ความเต็มใจ ความสุข ความยินดีที่จะได้จากการสู้ปัญหา หรือจากการที่จะได้ทำ ก็เกิดขึ้นทำให้มีความสุขความเต็มใจ และมีสุขภาพจิตดี

สอง เมื่อเต็มใจ ก็ตั้งใจทำ และทำให้ได้ผลดีด้วย

มองเทคโนโลยีเป็นปัจจัย ไม่ใช่เอาชีวิตและความสุขไปขึ้นต่อมัน

เมื่อมนุษย์เป็นอย่างนี้ ก็จะมองเทคโนโลยีและความสะดวกสบายเป็นเรื่องประกอบ เป็นเครื่องมือที่รับใช้เรา เรียกว่ามองอย่างเป็นปัจจัย ไม่ใช่มองในเชิงเสพ คือรู้ตระหนักว่าเทคโนโลยีนี้เป็นสิ่งที่เราผลิตขึ้นมาเพื่อช่วยการดำเนินชีวิต งานบางอย่างเราทำได้ยากหรือไม่สำเร็จ แต่เมื่อเราอาศัยเทคโนโลยีก็ทำได้สำเร็จหรือทำได้ง่ายขึ้น อย่างน้อยก็ทุ่นเวลาของเรา ใจก็จะมองไปถึงสิ่งที่จะต้องทำต่อไป ว่าเทคโนโลยีมาช่วย

ให้เราทุ่นเวลา เพื่อจะได้เอาเวลาไปใช้ทำหรือสร้างสรรค์สิ่งอื่นที่ดีงามยิ่งขึ้นไป ไม่ใช่หยุดแค่นี้

คนมีจิตสำนึกในการศึกษาไม่มองเป็นฝ่ายรับว่าเทคโนโลยีมาช่วยบำเรอเรา แล้วเราจะนอนสบาย (มองเชิงเสพและมองเป็นจุดหมายที่จะหยุด) แต่เขามองด้วยความรู้สึกว่าเทคโนโลยีเป็นสิ่งรับใช้เรา มาช่วยให้เราสามารถก้าวต่อไปในการทำการสร้างสรรค์สิ่งที่ดียิ่งกว่านี้ (มองเชิงสร้างสรรค์ และมองเป็นปัจจัยที่จะช่วยให้ทำต่อไป) ถ้ามีท่าทีอย่างนี้ไม่เสียและเทคโนโลยีก็จะไม่เป็นพิษ

คนที่ไม่มีการฝึกฝนพัฒนา ขาดจิตสำนึกในการศึกษา เมื่อได้หนึ่งก็ลบหนึ่ง เพราะข้างนอกเพิ่มหนึ่ง แต่ข้างในลบหนึ่ง เลยเป็นศูนย์ตลอดเวลา ส่วนคนที่เรียนรู้ฝึกฝนพัฒนานั้นได้ทั้งสองด้าน ข้างนอกก็ได้หนึ่ง ข้างในก็ได้หนึ่ง ก็เป็นบวกสอง เพราะว่า

1. ความสามารถที่จะได้ความสุขจากสภาพแวดล้อมก็ยังมีอยู่เท่าเดิม ไม่ได้สูญเสียความสามารถนี้ไป การอยู่กับสิ่งแวดล้อม การที่ได้เผชิญสถานการณ์ การที่จะได้ทำงาน การที่จะได้สู้ปัญหา เป็นความสุขไปหมด

2. แล้วยังแถมมีความสุขจากเทคโนโลยีมาช่วยอีก

เทคโนโลยีก็เป็นตัวเสริมสุข โดยที่ตัวเองยังมีความพร้อมที่จะมีความสุขของตัวเองเท่าเดิม เพราะฉะนั้น คนอย่างนี้จึงได้ประโยชน์จากผลงานสร้างสรรค์ของอารยธรรมอย่าง

เต็มที่โดยสมบูรณ์

ส่วนคนที่ไม่พัฒนาตัวเองนั้น ไม่ได้ประโยชน์จากสิ่งแวดล้อมและแม้แต่จากเทคโนโลยีที่ได้พัฒนาขึ้น ทั้งๆ ที่มีสิ่งอำนวยความสะดวกมากมาย แต่สิ่งเหล่านั้นกลายเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับความสุขของเขา เทคโนโลยีนั้นกลายเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับความสุขของเขา ถ้าขาดมันแล้วเขาก็ไม่มีความสุข เขาจึงแย่ แต่สำหรับคนที่พัฒนาตัวเอง มีการศึกษาดี เทคโนโลยีก็จะมาเป็นสิ่งเสริมสุข โดยที่ตัวเขาเองสามารถมีความสุขอยู่แล้ว ถึงไม่มีมันฉันก็อยู่ได้ มีความสุขได้ แต่เมื่อมีมันมาเสริมฉันก็ยิ่งสุขเพิ่มเข้าไปอีก

ฉะนั้น ความหมายและท่าทีต่อเทคโนโลยี ตลอดจนสิ่งอำนวยความสะดวกสบายบำรุงความสุขทั้งหลายจะต้องเปลี่ยน ถ้าคนมองว่าเทคโนโลยีเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับความสุข แสดงว่าไปไม่รอด ตัวเขาเองจะไม่มีการศึกษา และจะพัฒนาลักษณะพึ่งพาเทคโนโลยีขึ้นมาสองประการ ซึ่งกำลังเริ่มเป็นปัญหาในสังคมฝรั่ง ทำให้เขาคิดหวาดเกรงว่า ต่อไปจะมีปัญหาเรื่องนี้ในสังคมแค่ไหน สภาพนี้เรียกว่า technological dependence คือ*สภาพพึ่งพาเทคโนโลยี* ที่เป็นไปใน 2 ประการ

1. ในการดำเนินชีวิตและทำการงาน
2. ในแง่ความสุข

1. เทคโนโลยีเป็นเครื่องขยายวิสัยแห่งอินทรีย์ของมนุษย์ ทำให้มนุษย์ทำอะไรได้สะดวกสบาย ได้ผลดีและมี

ประสิทธิภาพยิ่งขึ้น เช่น เราเคยใช้ตาดูดาวได้แค่นี้ พอมีเทคโนโลยีคือกล้องดูดาว ก็เห็นไกลและเห็นใหญ่ สายตาของเราดูสิ่งเล็กๆ ได้แค่นี้ เมื่อมีกล้องจุลทรรศน์ก็เห็นสิ่งเล็กๆ น้อยๆ แม้แต่ไวรัส เรามีรถแบคโฮก็ขุดดินได้สบาย ทั้งง่าย รวดเร็ว และมากมาย อะไรอย่างนี้ เทคโนโลยีเหล่านี้ก็มาเสริม มาขยายวิสัยแห่งอินทรีย์ของมนุษย์ ทำให้เราทำงาน และดำเนินชีวิตได้สะดวกสบาย สำเร็จผลดียิ่งขึ้น

อย่างไรก็ตาม เป็นธรรมดาของมนุษย์ที่จะต้องฝึกอินทรีย์ของตัวเอง ให้ตาเห็นคมชัด ให้สัมผัสดีขึ้น ให้หูฟังอะไรต่ออะไรได้ชัดละเอียดยิ่งขึ้น ในการเรียนวิชาอะไรก็ต้องฝึกอินทรีย์ที่จะใช้งานในวิชานั้น เพื่อจะให้ทำงานได้ดี เช่น อินทรีย์ตา แพทย์ก็จะฝึกดูคนไข้จนทำให้วินิจฉัยโรคได้ง่าย ฝึกสัมผัสเอามือมาช่วย และใช้หูฟัง สิ่งเหล่านี้คือการฝึกอินทรีย์

พอเรามีเทคโนโลยี มันขยายวิสัยอินทรีย์ของเรา แต่ไปๆ มันก็อาจจะทำงานแทนเรา ต่อมาเราลืม เราไม่ฝึกตัวเอง อินทรีย์ของเรานี้หยุดฝึก แต่เราไปยกงานให้เทคโนโลยีทำแทนเลย ตอนนี้สิ จะเกิดผลร้าย คือเมื่อเทคโนโลยีมาทำงานแทนเรา เราไม่ทำและเราไม่ฝึกตัวเอง ต่อไปพอขาดเทคโนโลยี เราก็ทำงานไม่ได้เลย ดำเนินชีวิตด้วยดีไม่ได้เลย เช่น ถ้าขาดหม้อหุงข้าวไฟฟ้า ก็หุงข้าวไม่ได้ ถ้าขาดเครื่องซักผ้าไฟฟ้า ก็ซักผ้าไม่เป็น หรือขาดเครื่องคิดเลข ก็คิดเลขไม่ได้ ซึ่งในสังคมที่เจริญมาก คนมักจะลืมตัว ไม่ฝึก ไม่พัฒนาอินทรีย์ของตัว พอขาด

เครื่องคิดเลข ฝรั่งก็คิดเลขไม่ออก ไปตามร้าน มีคนมาซื้อสินค้าตายละ... ไม่มีเครื่องคิดเลข คนขายคิดไม่ออก ถ้าฝึกอินทรีย์ไว้ก็คิดเลขในใจได้ บางทีคิดได้ซับซ้อนมากมาย

เป็นอันว่า ถ้าไม่พัฒนามนุษย์ควบคู่กันไปกับการพัฒนาเทคโนโลยีและพัฒนาวัตถุทั้งหลาย มนุษย์ก็จะสูญเสียความสามารถของอินทรีย์ไป แล้วเขาก็จะต้องพึ่งพาเทคโนโลยี จนกระทั่งถ้าปราศจากเทคโนโลยี เขาก็จะอยู่ไม่ได้ จะดำเนินชีวิตที่ดีไม่ได้ ทำงานไม่ได้ นี่คือสภาพพึ่งพาเทคโนโลยีข้อที่หนึ่ง

2. การพึ่งพาเทคโนโลยีในแง่ความสุข เทคโนโลยีมาบำรุงบำเรอเราให้สุขสบาย ต่อมาเราต้องมีเทคโนโลยี ถ้าไม่มีแล้วเราอยู่ไม่ได้ ไม่มีความสุข ถ้าขาดมันเราก็เป็นทุกข์หนักเลย ทั้งที่แต่ก่อนไม่มีมันแต่ทำไมคนอยู่ได้ เป็นสุขได้ ฉะนั้นมนุษย์จะต้องรักษาอิสรภาพของชีวิตนี้ไว้ ท่ามกลางสภาพแวดล้อมแห่งความเจริญของอารยธรรม เช่น รักษาอิสรภาพจากเทคโนโลยีว่าเทคโนโลยีมาเป็นส่วนเสริมนะ ไม่ใช่มาแทนที่

มนุษย์ต้องรักษาอิสรภาพและฝึกความสามารถ จะต้องพัฒนาศักยภาพของตัวเองตลอดเวลา ไม่เอาเทคโนโลยีหรือความเจริญภายนอกมาเป็นข้ออ้างให้เราหยุดพัฒนาศักยภาพของตน มนุษย์สมัยนี้มีปัญหาในเรื่องนี้มาก คือ พอมีอะไรมาช่วยข้างนอกก็หยุดฝึกข้างในตัวเอง นี่คือเรื่องของการปฏิบัติผิดหรือถูก และการที่จะได้รับผลดีหรือผลร้ายจากอารยธรรม

เราจึงต้องสิกขา เรียนรู้ ฝึกหัด พัฒนาตลอดเวลา ถ้า

เรามีสิกขา สิ่งที่มาจากภายนอกจะเป็นตัวเสริมตลอด ไม่มาเป็นตัวแทน แล้วมันจะไม่เกิดโทษ เราจะยังคงสภาพของผู้สร้างสรรค์อยู่ได้ เราจะได้ประโยชน์จากสิ่งแวดล้อม จากความเจริญเหล่านั้นอย่างเต็มที่

จากเทคโนโลยี ฝรั่งได้ความใฝ่รู้-สู้สิ่งยาก
เจอเทคโนโลยี ไทยจะเสพสุขนอนสบาย?

การศึกษามีเรื่องต้องพูดกันมากในแง่ของการฝึก ยกตัวอย่างสังคมฝรั่ง มีการฝึกมาในเรื่องศักยภาพจากวัฒนธรรมวิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมอุตสาหกรรม ทำให้เกิดนิสัยใฝ่รู้-สู้สิ่งยาก ซึ่งตอนนี้ต้องขอเน้นอยู่เรื่อย

ฝรั่งได้ความใฝ่รู้จากวัฒนธรรมวิทยาศาสตร์ และได้ความสู้สิ่งยากจากวัฒนธรรมอุตสาหกรรม ซึ่งออกมาเป็นผลิตผลปัจจุบัน คืออุปกรณ์เทคโนโลยี เพราะฉะนั้น เทคโนโลยีสำหรับฝรั่งจึงมีความหมายมาก เพราะว่าเทคโนโลยีของฝรั่งที่เห็นในปัจจุบันก็คือผลงานแห่งความเพียรพยายามสร้างสรรค์ของเขาที่มีมาหลายร้อยปี โดยผ่านวัฒนธรรมวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมอุตสาหกรรม ซึ่งทำให้เขาได้นิสัยที่ฝังลึกลงในจิตใจ กลายเป็นนิสัย **ใฝ่รู้-สู้สิ่งยาก**

จะเห็นได้ว่า ในด้าน **ใฝ่รู้** ฝรั่งต้องการรู้อะไรนิดเดียว เขายอมเสี่ยงชีวิต หรือสละชีวิตทั้งชีวิตให้ได้ เขาต้องการค้นคว้าหาความรู้นิดเดียวนั้น เขาอาจดั้นด้นไปสุดหล้าฟ้าเขียว เพื่อ

หามันให้ได้ แต่คนไทยเราไม่ค่อยเอา

สู้สิ่งยาก ก็มาด้วยกัน คือนับแต่ปฏิวัติอุตสาหกรรมมา 250 ปี ฝรั่งได้พัฒนาอุตสาหกรรมมาจนเกิดเป็นวัฒนธรรมอุตสาหกรรม

เทคโนโลยีสมัยใหม่เกิดขึ้นได้ด้วยอาศัยวิทยาศาสตร์ และต้องอาศัยการพัฒนาอุตสาหกรรม เทคโนโลยีที่เกิดขึ้นแก่ฝรั่งปัจจุบันเขาไม่ได้มาเปล่าๆ แต่ได้มาจากภูมิหลังของการเพียรพยายามสร้างสรรค์ โดยผ่านวัฒนธรรมวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมอุตสาหกรรมเป็นร้อยๆ ปี ทำให้เขาได้นิสัยของจิตใจที่ใฝ่รู้-สู้สิ่งยาก

ขนาดฝรั่งมีภูมิหลังฝังลึกมายาวนานอย่างนี้ พอผ่านพ้นยุคอุตสาหกรรม เปลี่ยนมาเป็นสังคมบริโภค ก็ยังแทบแย่ ฝรั่งยุคนี้แม้จะได้นิสัยใฝ่รู้-สู้สิ่งยาก ที่หลงเหลือจากอดีตมาอยู่แต่กระนั้นก็ยังอ่อนแอลงเยอะ จนกระทั่งฝรั่งรุ่นเก่ากำลังโอดครวญต่อว่าฝรั่งรุ่นใหม่ว่าทำไมจึงอ่อนแอ สำรวย หยิบโหย่ง ไม่ขยันขันแข็ง ขาดจริยธรรมในการทำงาน (work ethic) มีคนหนุ่มสาวฆ่าตัวตายมาก

หันมาดูสังคมไทย เทคโนโลยีมีความหมายสำหรับคนไทยต่างกันไกลกับฝรั่ง เริ่มต้นคนไทยก็เจอเทคโนโลยีสำเร็จรูปเลย ฝรั่งทำมาเสร็จ แล้วก็เป็นเทคโนโลยีประเภทบริโภค พอเจอกับฝรั่งก็เจอเทคโนโลยีบริโภคและสำเร็จรูป เกิดขึ้นมีขึ้นโดยไม่ได้ผ่านการเพียรพยายามสร้างสรรค์ของตน ฉะนั้น

คนไทยจึงได้เปรียบ เหมือนว่าฝรั่งมารับใช้เรา เราได้ของมาง่ายๆ สบาย แต่เราเสียเปรียบคือไม่ได้ทุนทางด้านชีวิตจิตใจ เราไม่ได้ผ่านวัฒนธรรมวิทยาศาสตร์ ไม่ได้ผ่านวัฒนธรรมอุตสาหกรรมเลย เราก็ไม่ได้นิสัยใฝ่รู้-สู้สิ่งยาก แต่เราได้เทคโนโลยีในลักษณะความหมายที่เป็นสิ่งบำรุงบำเรอความสะดวกสบาย ทำให้มีจิตใจโน้มเอียงไปในทางที่จะเห็นแก่ความสะดวกสบายยิ่งขึ้น

ตอนนี้จึงต้องมาเน้นเรื่องสังคมไทยเป็นพิเศษ เพราะคนไทยเราผ่านภูมิหลังมาคนละแบบ โดยเฉพาะการปฏิบัติต่อเทคโนโลยีนี้จะต้องมีความหมายต่างออกไป ไม่เหมือนสังคมตะวันตก ขอสรุปว่า สังคมไทยมีเหตุให้คนของเราอ่อนแอ 4 ประการด้วยกัน

1. ภูมิหลังที่มีธรรมชาติแวดล้อมอุดมสมบูรณ์ ในน้ำมีปลา ในนามีข้าว ทำให้คนของเรามีจิตใจโน้มเอียงไปในทางชอบสะดวกสบายอยู่แล้ว

2. ต่อมาเราก็เจอกับเทคโนโลยีประเภทสำเร็จรูปโดยไม่ต้องผ่านการเพียรพยายามสร้างสรรค์ ซึ่งมาเสริมความสะดวกสบายเข้าไปอีกซ้ำสอง เลยยิ่งมีความโน้มเอียงที่จะเห็นแก่ความสะดวกสบาย เอาแต่ที่ง่าย ไม่สู้ความยากลำบาก หนีปัญหา

3. ยิ่งกว่านั้น ยังมีวัฒนธรรมน้ำใจมาช่วย ทำให้คนหวังพึ่งกันได้ ไม่มีตัวบีบให้ดิ้นรนขวนขวาย ไม่เหมือนวัฒน-

ธรรมตะวันตก ซึ่งเป็นวัฒนธรรมตัวใครตัวมัน ถ้าคุณไม่ช่วยตัวเองคุณตาย เพราะฉะนั้น ต้องดิ้น

ในสังคมไทย วัฒนธรรมน้ำใจอาจกลายเป็นพิษได้ ไม่ใช่มีแต่ส่วนดี เพราะทำให้คนจำนวนมากหวังพึ่งคนอื่นได้ โดยตัวเองไม่ต้องทำ เช่น หวังว่าถ้าเราเดือดร้อนก็ไปหาผู้ใหญ่คนโน้นคนนี้ช่วย อันนี้ก็เป็นปัจจัยหนึ่งแห่งความอ่อนแอของสังคมไทย

4. สังคมไทยมีทางเลือกให้ง่าย ทางเลือกอะไร คือคนของเรามีความโน้มเอียงที่จะเอาง่ายสะดวกสบายอยู่แล้ว พอมีทางเลือกว่าจะต้องเหนื่อยกับไม่ต้องเหนื่อย จะเอาอันไหน เขาก็มีความโน้มเอียงที่จะเอาทางที่ไม่ต้องเหนื่อย ไม่ต้องทำ

ทีนี้ ในสังคมไทยมีกระแสความเชื่อทางศาสนาอยู่ 2 กระแส คือ

หนึ่ง สายการนับถืออำนาจเร้นลับดลบันดาล คือเรื่องของเทวดา เทพเจ้า เจ้าพ่อเจ้าแม่ ไสยศาสตร์ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ ลัทธิพราหมณ์กับผีในสังคมไทยก่อนพุทธ หลักการของลัทธิเหล่านี้ ก็คือ มีอำนาจดลบันดาลจากภายนอก ที่เราจะต้องไปอ้อนวอนยอมสยบ ลัทธิแบบนี้ก็ทำให้คนมีความสัมพันธ์กับอำนาจเร้นลับแบบไปอ้อนวอนหวังพึ่ง ให้อำนาจภายนอกบันดาลผล

อีกสายหนึ่ง มาทีหลัง คือ พุทธศาสนา ที่ให้พึ่งตนเอง ต้องเพียรพยายามทำเหตุให้เกิดผล

เมื่อพุทธศาสนาเจริญขึ้นมาเป็นใหญ่ในสังคมไทยแล้ว

เนื่องจากไม่มีหลักการในการที่จะบังคับความเชื่อ เพราะถือหลักเสรีภาพ ซึ่งจะว่าเป็นจุดอ่อนของพุทธศาสนาก็ได้ แต่ก็เป็นจุดดี เพราะให้ใช้ปัญญาและเปิดเสรีภาพ เมื่อไม่บังคับก็ทำให้ลัทธิเก่าอยู่ได้สบาย กลายเป็นว่า ในสังคมไทยความเชื่อสองสายนี้อยู่คู่กันมาตลอด เวลาไหนพุทธศาสนาแรงก็สอนให้พึ่งตนเอง เวลาไหนอ่อนแอลัทธิอำนาจดลบันดาลจากภายนอกก็เข้ามาครอบงำ จนแม้กระทั่งจะเข้ามาในพุทธศาสนาเองจนบางทีถ้าจับหลักไม่ได้ ก็แยกกันไม่ออก

ทีนี้ คนไทยมีความโน้มเอียงที่จะไม่สู้ปัญหาเนื่องจาก 3 ปัจจัยที่ว่าไปแล้ว พอมีทางเลือกสองอย่างจะเอาอันไหน ถ้าเอาพุทธศาสนา ก็ต้องเพียรพยายาม แต่ถ้าเอาอำนาจดลบันดาลเร้นลับภายนอก คือไสยศาสตร์สิ่งศักดิ์สิทธิ์ผีเทวดา ก็คือมีผู้รับภาระไปทำแทน เราก็โอนภาระให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ช่วยทำให้ โยนปัญหาไปให้เทวดาช่วยแก้ ก็เกิดลัทธิ คติ หรือสภาพพฤติกรรมที่แพร่หลายในสังคม คือ ระบบถ่ายโอนภาระ หมายความว่า พอเจอปัญหาอะไรจะต้องทำก็ไม่ทำ ก็โอนภาระไปให้เทวดาช่วยทำแทน โดยไปเซ่นไหว้อ้อนวอน

พอเราเลือกทางนี้ ปัจจัยตัวนี้ก็กลับมาเสริมความอ่อนแอหนักเข้าไปอีก นี้คือสภาพสังคมไทยที่มีปัจจัย 4 ประการ อันเป็นปัญหาของเราที่ทำให้ภูมิหลังไม่เอื้อที่จะทำให้เข้มแข็ง ไม่สอดคล้องกับระบบปัจจุบันซึ่งเป็นระบบที่เรียกร้องความเข้มแข็งต้องต่อสู้

ถ้าจะให้การพัฒนายั่งยืน ต้องรื้อปรับระบบพัฒนาคนกันใหม่

แม้ว่าด้านเทคโนโลยีและวัตถุเสพจะอำนวยความสะดวกสบายก็จริง แต่เทคโนโลยีไม่ใช่สิ่งอำนวยความสะดวกสบายที่เกิดตามธรรมชาติ มันต้องอาศัยการสร้างสรรค์ของมนุษย์ นอกจากนั้นสภาพของสังคมปัจจุบันยิ่งซับซ้อนด้วย มันจึงเกิดภาวะที่ขัดแย้งกันในตัว ซึ่งมีผลร้ายต่อชีวิตของคนไทย

ขออธิบายหน่อยหนึ่งว่า ในแง่ของสิ่งอำนวยความสะดวกสบาย เรามีความโน้มเอียงที่จะหาความสะดวกสบายเห็นแก่ง่ายอยู่แล้ว แต่พร้อมกันนั้น สภาพการดำเนินชีวิตเต็มไปด้วยการแข่งขันแย่งชิง และกลไกของสังคมก็ซับซ้อนผจญได้ยาก ความที่อ่อนแอด้านหนึ่ง แล้วมาอยู่ท่ามกลางสภาพสังคมที่เรียกร้องความเข้มแข็ง ก็ยิ่งทำให้มีความทุกข์มาก เพราะฉะนั้น การศึกษาจึงต้องทันต่อสภาพความเป็นจริงอันนี้

ชีวิตเหมือนจะสะดวกสบายทุกอย่าง มีเทคโนโลยีช่วย แต่เทคโนโลยีนั้นเราไม่ได้มาเปล่าๆ นะ คุณต้องหาสตางค์มาซื้อ ใช่ไหม มันไม่เหมือนของในธรรมชาตินี่ ธรรมชาติถ้าสบายก็สบายได้เลย นอกจากนั้น กลไกของสังคมก็ซับซ้อนยิ่งขึ้นด้วย เราต้องมีความเข้มแข็ง เก่งที่จะอยู่ในสภาพสังคมแบบนี้ เมื่อเกิดสภาพขัดแย้งตรงกันข้ามอย่างนี้ คนอ่อนแอก็ยิ่งอยู่ไม่ได้

ฉะนั้น จึงต้องพัฒนาคนให้มีความใฝ่รู้-สู้สิ่งยาก ยิ่งระบบ

แข่งขันเข้ามาครอบงำ ทั้งแข่งขันกันเองในสังคมนี้ และแข่งขันกับสังคมอื่น ถ้าจะไม่ให้ถูกครอบงำ ตัวเองก็ต้องเข้มแข็ง ต้องเอาชนะในระบบแข่งขัน จึงต้องเก่ง นับว่าเป็นปัญหาในด้านตรงข้ามที่สวนทางกันในตัว ถ้าเราพัฒนาคนไม่ทันจะลำบาก เพราะ*คนมีความโน้มเอียงที่จะอ่อนแอ ในขณะที่ภาพความเป็นอยู่ต้องการความเข้มแข็งยิ่งขึ้น*

เป็นอันว่า จะต้องใช้หลักการศึกษาให้เป็นประโยชน์ ถ้าเราพัฒนาคนถูกต้องแล้วเราไม่กลัว เมื่ออยู่ในระบบการแข่งขันก็จะต้องเข้มแข็งที่จะสู้ ไม่ให้ถูกครอบงำ และเอาชนะให้ได้

แต่พร้อมกันนั้น ระบบการแข่งขันของมนุษย์ก็คือระบบทำลายโลก เพราะเป็นระบบการแย่งชิงผลประโยชน์ จนกระทั่งต้องสร้าง business ethics ที่พูดตั้งแต่ต้น เพราะว่าธุรกิจอุตสาหกรรมต่างๆ ก็คือการสนองและกระตุ้นเร้าความต้องการของมนุษย์ในสิ่งเสพบริโภค ซึ่งจะต้องได้มาจากทรัพยากรธรรมชาติ เมื่อมนุษย์เสพมากบริโภคมาก แล้วกระตุ้นกันให้บริโภคมากเพื่อได้กำไรมาก ก็สนองระบบธุรกิจผลประโยชน์ที่แข่งขันกันเพื่อได้ผลประโยชน์มากที่สุด ซึ่งก็หมายถึงการรักษาความยิ่งใหญ่หรืออำนาจให้คงอยู่ได้ด้วยผลประโยชน์นั้น แต่ก็หมายถึงการทำลายธรรมชาติมากขึ้นด้วย มันพันกันไปหมด

ชาติที่เป็นผู้นำแล้วก็จะต้องรักษาความยิ่งใหญ่ไว้ ทำอย่างไรอำนาจจะอยู่ได้ ก็ต้องมีผลประโยชน์ ถ้าตัวเองยอม

สละผลประโยชน์ ก็เสียอำนาจ เมื่อจะรักษาอำนาจก็ต้องได้ผลประโยชน์มาก ผลประโยชน์มากจะได้มาอย่างไร ก็ต้องมีผู้บริโภคมากเพื่อให้ตัวได้ผลประโยชน์และชนะการแข่งขัน

หนึ่ง ก็ต้องไปครอบงำประเทศกำลังพัฒนาให้เป็นแหล่งป้อนทรัพยากร

สอง ต้องไปกระตุ้นให้คนในประเทศเหล่านั้นบริโภคมากเสพมาก มีค่านิยมบริโภค จะได้มาซื้อให้มาก การหาผลประโยชน์จะได้สำเร็จ และรักษาอำนาจไว้ได้

เวลานี้จะสงวนทรัพยากรธรรมชาติและรักษาสิ่งแวดล้อมก็ทำไม่ได้ แก้ปัญหาไม่ตก เพราะว่าติดผลประโยชน์ในระบบแข่งขัน ถ้าเราไม่พัฒนาคนให้เข้มแข็งในระบบผลประโยชน์เราก็ถูกครอบงำ เพราะฉะนั้นก็ต้องพัฒนาคน

ขั้นที่หนึ่ง ให้ชนะการแข่งขัน

ขั้นที่สอง ให้เหนือการแข่งขัน ขึ้นไปสู่ขั้นที่สามารถกลับลงมาแก้ปัญหาของระบบการแข่งขันนี้ ซึ่งหมายถึงการแก้ปัญหาที่แท้จริงของโลก โดยเฉพาะปัญหาสิ่งแวดล้อม จนกระทั่งสามารถเปลี่ยนระบบเศรษฐกิจและระบบสังคมเสียใหม่

เวลานี้โลกมีแต่ปัญหาสภาพขัดแย้งที่สวนทางกันในตัว

เข้าสู่ยุคที่ถึงจุดติดตันของอารยธรรม ไปไหนไม่ได้ เพราะจะแก้ด้านหนึ่ง ก็เสียด้านหนึ่ง ไม่รู้จะเอาอย่างไร เกิดความขัดแย้งไปหมด แม้แต่ในการหาความสุขของมนุษย์ มนุษย์ปัจจุบันเชื่อว่าตัวเองจะมีความสุขจากการเสพบริโภควัตถุ แต่ถ้าตัวเสพบริโภควัตถุมาก ทรัพยากรธรรมชาติร่อยหรอ ธรรมชาติแวดล้อมเสีย ตัวเองก็อยู่ไม่ได้ ครั้นจะให้ธรรมชาติอยู่ได้ ตัวเองก็ต้องยอมอดหรือลดความสุข ถ้าอดความสุขฉันก็แย่สิ เพราะฉะนั้นเวลานี้วัฒนธรรมและอารยธรรมทุกระดับติดขัดหมด ติดตันหมด ฝรั่งก็มาจนตรงนี้ ไปไม่รอด จึงเป็นการพัฒนาที่ไม่ยั่งยืน

ในที่สุด อารยธรรมของมนุษย์ก็มาจบลงด้วยคำว่า *การพัฒนาที่ไม่ยั่งยืน* เมื่อมนุษย์หาทางให้การพัฒนายั่งยืน ก็คือการบั่นทอนความสุขของมนุษย์ **เพราะการพัฒนาที่ยั่งยืนคือเศรษฐกิจก็เจริญได้ และธรรมชาติก็อยู่ดี หรือธรรมชาติก็อยู่ดีและเศรษฐกิจก็เจริญได้** ให้ควบคู่กันทั้งสองอย่าง

แต่ในความหมายของมนุษย์นั้น ถ้าเศรษฐกิจจะเจริญดี ธรรมชาติก็อยู่ไม่ได้ เพราะถ้าเศรษฐกิจเจริญดีมนุษย์บอกว่าก็คือจะมีความสุขจากการได้เสพมาก ซึ่งก็หมายถึงการทำให้ธรรมชาติพินาศ ถ้ามนุษย์จะยอมให้ธรรมชาติอยู่ได้ก็ต้องลดการเสพบริโภค ตัวเองก็หมดความสุขอีก เพราะฉะนั้น จึงเกิดจริยธรรมแบบประนีประนอม ว่ามนุษย์ต้อง compromise (ประนีประนอม) กับธรรมชาติ ซึ่งก็คือการฝืนใจ ไม่สุขจริง

เลยกลายเป็น*จริยธรรมที่ไม่ยั่งยืน*

จริยธรรมแบบนี้ไม่ยั่งยืนเพราะเป็นแบบแยกส่วนด้านเดียวด้วนๆ เช่นพัฒนาด้านพฤติกรรมที่ไม่เบียดเบียนสิ่งแวดล้อม แต่จิตใจไม่ไปด้วย

แม้แต่หลักการที่สหประชาชาติ คือ UN ประกาศ ซึ่งอยู่ในกรอบแนวคิดกระแสหลักของตะวันตกว่า การพัฒนาที่ยั่งยืน คือ เศรษฐกิจเจริญดี โดยธรรมชาติก็อยู่ได้นั้น ก็ยังไม่ถูกต้อง เพราะการพัฒนาจะยั่งยืนได้ ต้องไม่ใช่แค่นั้น

เราจะต้องกลับมาสู่ระบบจริยธรรมที่เป็นองค์รวม ซึ่งบูรณาการ 3 ด้าน ทั้งพฤติกรรม จิตใจ และปัญญา โดยพัฒนาไปด้วยกัน มิฉะนั้น คำถามที่ท้าทายยุคสมัย เช่นว่า "ถ้าจะให้คนเราเสพน้อยลง แต่สุขมากขึ้น เป็นไปได้ไหม? ก็จะไม่มีคำตอบ เพราะจริยธรรมแบบแยกส่วนที่ขาดตอนจากการศึกษาให้ได้เพียงคำตอบที่ตรงข้าม แต่ระบบจริยธรรมที่แท้แบบองค์รวม ที่กลมกลืน เป็นอันเดียวกันกับการศึกษา มีคำตอบให้และคำตอบนั้นมิใช่เพียงว่าเป็นไปได้เท่านั้น แต่บอกว่านั่นคือปกติธรรมดาของการพัฒนาคนที่ถูกต้อง ซึ่งเป็นเรื่องของความเป็นไปตามธรรมชาติ

เราบอกว่า มนุษย์สามารถจะฝึกตนให้สุขได้ง่ายด้วยการเสพวัตถุน้อยลง อาจจะทำได้ถึงขนาดตรงข้ามกับความคิดบริโภคนิยมที่บอกว่า เสพมากที่สุดจะสุขมากที่สุด โดยเราบอกว่าสุขมากที่สุดด้วยการเสพให้น้อยที่สุด คนไหนทำได้คนนั้นเก่ง

ที่ว่า สุขง่ายด้วยวัตถุน้อยนั้น มิได้หมายความว่าจะให้เป็นอยู่อย่างจำกัดจำเขี่ย อันนั้นเป็นเรื่องของจริยธรรมแบบประณีประนอมและฝืนจิตจำใจ ซึ่งถ้ามนุษย์ยังดำเนินการพัฒนาต่างๆ ตามแนวทางที่เป็นอยู่นี้ต่อไป ในที่สุดก็จะต้องไปจบที่นั่น แต่เป็นการจบลงด้วยความทุกข์ ที่มากับการบังคับฝืนใจไม่โดยตรงก็โดยอ้อม ไม่ใช่ลงตัวที่ความสุข

คำว่า "สุขง่ายด้วยวัตถุน้อย" มิใช่มีความหมายเชิงบังคับการเป็นอยู่ แต่เป็นคำแสดงความสามารถของจิตใจที่พัฒนาอย่างถูกต้อง ซึ่งสื่อโยงไปถึงอิสรภาพของจิต ที่มีความสุขได้โดยไม่ต้องขึ้นต่อวัตถุ แต่ในด้านความเป็นอยู่ภายนอกที่ปรากฏทางด้านพฤติกรรม ความสัมพันธ์กับวัตถุเสพบริโภคจะมีการจัดปรับในลักษณะที่เรียกว่า "เป็นอยู่พอดี"

ที่ว่า "เป็นอยู่พอดี" นั้น หมายถึง ความประสานกลมกลืนแห่งด้านทั้งสามของจริยธรรมหรือระบบการดำเนินชีวิตที่ดีนั้น เช่นว่า เมื่อจิตมีความสามารถที่จะสุขง่ายด้วยวัตถุน้อย และมีอิสรภาพที่จะมีความสุขโดยไม่ต้องขึ้นต่อวัตถุแล้ว ปัญญาก็จะทำหน้าที่จัดปรับการดำเนินชีวิตหรือความเป็นอยู่ด้านพฤติกรรมให้เหมาะสมและดีที่สุดอย่างเต็มศักยภาพของมัน เพื่อให้เกิดผลดีที่สุดแก่ชีวิตแก่สังคมและแก่สิ่งแวดล้อมทุกอย่าง โดยไม่ถูกอิทธิพลแรงจูงใจแอบแฝงของจิตมาครอบงำหรือทำให้เอนเอียง

เวลานี้มนุษย์บอกว่าต้องเสพมากที่สุด จึงจะสุขมากที่

สุด ก็จบกัน นี่ก็คือการพัฒนาที่ไม่ยั่งยืน ซึ่งมาตันที่ว่าจะเสพมากที่สุดเพื่อสุขมากที่สุดไม่ได้ แต่ต้องยอมอดหรือลดความสุขบ้าง โดยยอมให้ธรรมชาติอยู่ อย่างนี้จริยธรรมก็ไม่ยั่งยืน เมื่อจริยธรรมไม่ยั่งยืน ในที่สุดอารยธรรมก็ไม่ยั่งยืน มนุษยชาติถึงจะไปไม่รอด เพราะฉะนั้น จะต้องทำให้จริยธรรมยั่งยืนด้วย การพัฒนาจึงจะยั่งยืนแล้วอารยธรรมก็จะยั่งยืนได้ และมนุษยชาติก็จะอยู่รอด

จริยธรรมที่ยั่งยืน ก็คือ การพัฒนาคนด้วยการศึกษาตามหลักการที่ว่า จริยธรรมเป็นระบบการดำเนินชีวิตดีงาม ที่เกิดจากการศึกษาพัฒนาคนแบบองค์รวม เมื่อพัฒนาคนแบบองค์รวม โดยพัฒนาพฤติกรรม จิตใจ และปัญญาอย่างประสานเกื้อหนุนกันและสอดคล้องกัน เริ่มแต่ให้พฤติกรรมที่ดีกับจิตที่เป็นสุขสอดคล้องกัน เราก็สามารถฝึกคนได้ แม้แต่ให้มีคติว่า สุขได้ง่ายด้วยสิ่งเสพน้อยที่สุด ซึ่งมนุษย์จำนวนมากไม่นึกว่าจะฝึกได้ เคยแต่นึกว่าต้องเสพมากที่สุดจึงจะสุขมากที่สุด แต่ที่จริงฝึกได้ และสุขง่ายด้วยวัตถุน้อยโดยเข้าถึงมิติใหม่ของความสุขนั้น สุขยิ่งกว่า “สุขมากที่สุดด้วยการเสพมากที่สุด”

เวลานี้อารยธรรมไม่ยั่งยืน กำลังจะสลายสู่ความพินาศเพราะว่าการพัฒนาไม่ยั่งยืน แล้วจะแก้ก็ติดที่จริยธรรมไม่ยั่งยืน ตอนนี้เราบอกว่า คนเรานี้พัฒนาได้ แม้แต่จะให้สุขง่ายด้วยวัตถุเสพน้อยที่สุด และสุขได้โดยไม่ต้องขึ้นต่อการเสพวัตถุ เมื่อเราทำได้มนุษย์ก็ยังมีความสุข โดยไม่ต้องทำลายธรรมชาติ

การพัฒนาคนก็มาประสานปัจจัยด้านเศรษฐกิจ กับปัจจัยด้านธรรมชาติแวดล้อม ให้ลงตัวกลมกลืนกัน เพราะฉะนั้น หนทางในการพัฒนาที่ถูกต้องและยั่งยืนมีอยู่ มันไม่ได้ติดขัดฝืนใจหรือทำลายความสุข เราจึงมี*จริยธรรมที่ยั่งยืน ที่ทำให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืน และนำไปสู่อารยธรรมที่ยั่งยืน*

ระยะนี้ชอบพูดกันว่า จะต้องรีเอนยีเนียริง (re-engineering) หรือรื้อปรับระบบและกระบวนการทำงานกันใหม่ แต่แค่นั้นไม่พอ เราบอกว่าจะต้องพัฒนาคนเพื่อเป็นฐานของการพัฒนาที่ยั่งยืน แต่ถ้าจะให้การพัฒนายั่งยืนได้จริง สิ่งที่จะต้องรีเอนยีเนียริง ก็คือ ต้องรื้อปรับระบบและกระบวนการพัฒนาคนนั่นเองกันใหม่ทั้งหมด แต่จะรื้อปรับกันอย่างไร ก็จบลงด้วยเวลาอันจำกัดเท่านี้ก่อน

ภาคผนวก

ตอบข้อสงสัย ในเรื่องการพัฒนามนุษย์

ขอเรียนถามว่า ในการพยายามฝึก บางครั้งมันก็มีความยาก อาจเป็นเพราะเรื่องปัญญาหรือเปล่า สิ่งที่คิดว่ายากที่สุดคือเรื่องการรักษาคำพูด ที่จะไม่พูดอะไรที่ไม่ถูกต้อง แต่เวลาอยู่ในสังคม การพยายามที่จะทำอย่างนั้นมันช่างยากเหลือเกิน บางทีถ้าพูดปดสักนิดเดียว ทุกอย่างจะคลี่คลาย เมื่อเป็นอย่าง นี้แล้วถ้าไม่พยายามทำสิ่งที่ผิด ก็รู้สึกว่าต้องหาทางออกที่ดีแล้วรู้สึกยุ่งยาก ทำอย่างไรจะมีทางออกโดยไม่ต้องพูดปด นี่เป็นปัญหาที่เกิดจากปัญญาหรือจิต

ที่ถามนี้คงไม่สบายใจเกี่ยวกับปัญหาเรื่องศีล เริ่มแรกต้องเข้าใจความหมายและความมุ่งหมายของศีลก่อน เช่น ในการเว้นมุสาวาท การพูดเท็จ ตัวตัดสินอยู่ที่เจตนาที่พูดเท็จแกล้งทำให้คลาดเคลื่อนจากความเป็นจริง โดยมุ่งจะทำลายผลประโยชน์ของเขา คือเป็นการทำร้ายนั่นเอง การงดเว้นของศีล

ก็คือพยายามไม่ทำร้ายเขา คนเราทำร้ายกันด้วยกาย และด้วยวาจา วาจาประทุษร้ายก็คือหลอกเขา หรือทำให้เขาเสียผลประโยชน์อย่างใดอย่างหนึ่งด้วยวาจา อันนี้จะเป็นตัวมุสาวาทที่แท้ แต่ถ้าไม่ตัดรอนประโยชน์ของเขา ไม่ทำร้ายเขา ก็ยังไม่เป็นมุสาวาทแท้ นี่เป็นตัวตัดสินที่สำคัญ ถ้าแม้จะพูดเท็จ แต่ไม่มีเจตนาที่เป็นเรื่องของการมีจิตคิดจะทำร้ายเขา ก็ยังดี ยังไม่เสียหลัก เพราะโดยเจตนา เราไม่ได้ต้องการทำร้ายเขา

ที่ถามว่า เป็นปัญหาเกิดจากปัญญาหรือเกิดจากจิต ก็เกิดทั้งจากจิตและจากปัญญา ในด้านจิต อาจจะเป็นเพราะจิตใจไม่เข้มแข็งพอ เช่นกังวลหรือหวั่นกลัวว่าเขาจะโกรธ เป็นต้น เลยไม่กล้าพูดให้ตรงตามความจริง ในด้านปัญญา ก็อาจจะเป็นเพราะไม่รู้จักสรรหาถ้อยคำ หรือไม่รู้วิธีที่จะพูดให้ทั้งจริงและได้ผล โดยไม่ทำให้เขาไม่พอใจ

เรื่องอย่างนี้จะเห็นได้ในกรณีของแพทย์ เมื่อตรวจพบว่าคนไข้เป็นโรคร้ายแรง แพทย์ไม่มีความปรารถนาร้ายต่อคนไข้ ถ้าจะบอกความจริง ก็กลัวว่าคนไข้จะใจเสียแล้วจะยิ่งทรุดหนัก ก็เลยต้องพูดเท็จด้วยปรารถนาดี อย่างนี้ก็ยังไม่เป็นมุสาวาทเต็มความหมาย เพราะไม่เกิดจากเจตนาทำร้ายหรือเบียดเบียน แต่ถ้าแพทย์เกิดมีปัญญาอย่างสูง สามารถพูดความจริงให้คนไข้ยอมรับได้โดยไม่เสียกำลังใจ ทำให้คนไข้วางใจถูกต้องและเตรียมตัววางแผนชีวิตได้ดียิ่งขึ้น ก็จะยิ่งเป็นผลดีแก่คนไข้มากที่สุด

นอกจากนี้ก็เป็นปัญหาเกิดจากพฤติกรรมด้วย เช่น พฤติกรรมในการพูดอาจจะสะสมมาอย่างนั้นจนเคยชินลงร่องแล้ว ก็ยิ่งขัดขวางให้แก้ไขหรือทำอย่างอื่นได้ยาก การที่จะแก้ปัญหา ต้องให้ตรงกับเหตุปัจจัยเฉพาะกรณีด้วย เรื่องนี้จึงจะต้องมีเวลาวิเคราะห์กันเฉพาะตัว

ส่วนในการฝึกนั้น ทุกด้านสัมพันธ์กัน เพราะเป็นระบบสัมพันธ์ทั้งพฤติกรรม จิตใจ และปัญญา ยกตัวอย่างในกรณีที่เป็นเรื่องเกี่ยวกับความเข้มแข็งของจิตใจ ประการแรกจิตใจเรามีความเข้มแข็งพอที่จะเปลี่ยนพฤติกรรมไหม เราต้องยอมรับความจริงว่า อะไรที่เคยชินแล้วแก้ยาก ไม่ว่าจะเป็นความเคยชินทางพฤติกรรมก็ตาม ทางจิตใจก็ตาม แม้แต่กระแสความคิด เคยคิดแบบไหนก็จะลงร่องแบบนั้น ฉะนั้น เมื่อชินอย่างไรแล้วแก้ยาก นี่ต้องยอมรับความจริงเป็นขั้นที่หนึ่ง

ในการแก้ไขฝึกฝน ต้องอาศัยสามด้านมาช่วยกัน เพื่อให้พฤติกรรมนั้นเป็นไปได้สำเร็จ ต้องอาศัยปัญญา ความรู้เข้าใจ เห็นเหตุผล ยิ่งเห็นเหตุผลชัดพอเท่าไร ก็เกิดกำลังใจ มั่นคงแน่วแน่ หนักแน่นยิ่งขึ้น ในการที่จะทำพฤติกรรมนั้น นอกจากนั้น ก็เห็นช่องทาง เห็นวิธีการที่จะทำได้อย่างอื่น ทำให้ได้ทางเลือกที่ดีกว่า เป็นต้น แล้วการแก้ปัญหาก็ยิ่งมีทางออกมากขึ้น

พร้อมกันนั้น อีกด้านหนึ่ง ถ้าจิตใจของเรามีความมั่นคงเข้มแข็งหรือมีการตั้งเป้าหมายอย่างเด็ดเดี่ยวก็จะเป็นตัว

ช่วยอีก ฉะนั้น บางครั้งเมื่อเราต้องการที่จะเปลี่ยนพฤติกรรม เราต้องใช้วิธีที่ว่าตั้งจุดมุ่งหมายเป็นความเด็ดเดี่ยวขึ้นมาที่ท่านเรียกว่าปณิธาน ไม่งั้นพระโพธิสัตว์จะต้องบำเพ็ญบารมีทำไม ถ้ามันง่าย การประพฤติสิ่งที่ดีงามแม้กระทั่งพฤติกรรมนี่ไม่ใช่ง่ายๆ เพราะฉะนั้น จะต้องพัฒนาทางด้านจิตใจมากเพื่อให้เกิดแหล่งพลังในทางจิตที่จะมายืนหยัดในแนวพฤติกรรมอันนี้ ก็ต้องตั้งปณิธานขึ้นมา พอไฟแรงขึ้นมาพอแล้วก็มีทางทำพฤติกรรมอันนั้นได้

ก่อนที่จะไปเรื่องวิชาชีพ ขอถามตรงที่ท่านบอกว่าเราจะต้องเรียนรู้ว่าความจริงธรรมชาติเป็นอย่างไร เราถึงจะพัฒนาได้ ทีนี้ มันสำคัญอยู่ที่ว่า เรายังไม่มีปัญญารู้ว่าตัวสัจธรรมจริงๆ มันคืออะไร เพราะบางทีเราเกิดมาในสังคม เราถูกบอกว่านี่คือสิ่งที่ถูกต้อง แล้วเราจะรู้ได้อย่างไรว่านี่คือตัวความจริงขั้นบัญญัติธรรมหรือความจริงที่เป็นสัจธรรม

ความจริงของธรรมชาติที่เรียกว่า สัจธรรม พูดง่ายๆ อย่างหนึ่งก็คือ ความเป็นไปตามเหตุปัจจัยในระบบความสัมพันธ์ของสิ่งทั้งหลาย ที่มันเป็นของมันอย่างนั้นเอง ไม่เข้าใครออกใคร เช่น ในทางนามธรรมของจิตใจ เวลาความโกรธเกิดขึ้น จิตใจเร่าร้อน ร่างกายเครียด หัวใจเต้นแรง เป็นผลเสียแก่จิตใจและร่างกาย คือไม่ดีหรือไม่เกื้อกูลต่อชีวิต จึงเรียกว่าอกุศล ยิ่งเรื่องที่เป็นรูปธรรม ก็เห็นง่ายมากขึ้น

ส่วนความจริงขั้นบัญญัติธรรม ก็คือความจริงตามที่

มนุษย์ตกลงกำหนดวางกันขึ้นสำหรับสื่อสาร ให้รู้เข้าใจร่วมกัน หรือจะได้ยึดถือปฏิบัติกันให้ได้ผลตามวัตถุประสงค์ที่เห็นชอบร่วมกัน เช่นไม้เราเอามาทำเป็นรูปร่างอย่างหนึ่งเพื่อใช้เป็นที่เขียนหนังสือแล้วตกลงกันเรียกว่าโต๊ะ เมื่อพูดว่าโต๊ะก็รู้กันว่าคืออะไรเพื่ออะไร โต๊ะก็เป็นความจริงตามบัญญัติ แต่ในธรรมชาติโต๊ะก็แค่ไม้นั่นเอง หรืออย่างเราตั้งกฎว่า เวลา ๘.๓๐ น. ตีระฆังให้นักเรียนทุกคนมาเข้าแถวพร้อมกันหน้าเสาธง อย่างนี้ก็เป็นความจริงตามบัญญัติ ซึ่งเมื่อตกลงกันยึดถือปฏิบัติ ก็มีผลจริงในระดับของมัน

พูดให้ได้ความสั้นๆ ว่า ถ้าต้องการผลของบัญญัติธรรม ต้องทำตามที่ได้ตกลงกัน แต่ถ้าจะให้ได้ผลตามสัจธรรม ต้องทำกับเหตุปัจจัยของมัน

ข้อสำคัญอยู่ที่ว่า ความจริงตามบัญญัติของสังคมหรือบัญญัติธรรมนั้น จะต้องมีความจริงแท้ของธรรมชาติรองรับ หรือตั้งอยู่บนฐานของสัจธรรม บัญญัติธรรมนั้นจึงจะได้ผลจริงยั่งยืน มิฉะนั้นบัญญัติธรรมก็จะกลายเป็นของเหลวไหลเลื่อนลอย แต่ถ้าอิงสัจธรรมสอดคล้องกับความจริงแท้แล้ว ถึงแม้ต่างสังคมกันจะบัญญัติต่างกัน ก็สามารถที่จะเกิดผลดีได้เหมือนกัน เช่น เพื่อให้การจราจรเป็นไปด้วยดีไม่ติดขัด รถไม่ชนกัน และทุกคนไปได้คล่อง สังคมอเมริกันบัญญัติให้รถทุกคันวิ่งแถบขวาของถนน แต่สังคมไทยบัญญัติให้รถวิ่งแถบซ้าย ทั้งที่บัญญัติตรงกันข้ามอย่างนี้ก็ได้ผลดีด้วยกัน แต่ถ้าสังคมไหนจะ

บัญญัติว่า บุคคลใดมีเงินล้านบาทขึ้นไป ให้มีชีวิตอยู่ได้ ๒๐๐ ปี บุคคลใดมีเงินพันล้านบาท ให้มีชีวิตอยู่ได้ ๕๐๐ ปี ฯลฯ บัญญัติอย่างนี้เลื่อนลอย เหลวไหล ไม่มีผล เพราะไม่มีฐานของความจริงในธรรมชาติรองรับ

อย่างไรก็ตาม เรื่องความจริงของธรรมชาตินั้น มีความละเอียดซับซ้อนมาก เพราะองค์ประกอบที่เป็นเหตุปัจจัยมีหลากหลายอย่างยิ่ง จึงยากที่จะรู้อย่างเข้าถึง แต่ก็จำเป็นอยู่นั่นเองว่า ถ้าเราต้องการให้ชีวิตและสังคมอยู่ดี เราก็ต้องบัญญัติจัดวางระบบต่างๆ ให้ดี และการที่จะเราจะบัญญัติจัดวางได้ผลดี เราก็ต้องรู้ความจริงของธรรมชาติหรือสัจธรรมนั้น มิฉะนั้น สิ่งที่เราต้องการก็จะไม่สำเร็จผลจริง ที่พูดมานี้ จึงเป็นการพูดถึงหลักพื้นฐาน แต่ในระดับการปฏิบัติของคนทั่วไป ตัวผู้ประพฤติยังอยู่ระหว่างการพัฒนา ยังไม่มีความรู้ถึงขนาดนี้ คือคนทั่วไปไม่มีความรู้ถึงขนาดนี้ ก็ต้องเรียนรู้ไป โดยที่ตามปกติก็จะเริ่มจากการปฏิบัติตามบัญญัติธรรมก่อน เหมือนกับไว้ใจว่า คนที่อยู่กันมาก่อนในสังคมนี้ ได้วางบัญญัตินั้นขึ้นจากความรู้ความเข้าใจและเจตนาที่ดี อย่างน้อยในระดับหนึ่ง

สำหรับในที่นี้ เรากำลังพูดถึงตัวระบบที่เป็นฐานมาเลยว่ามันเกิดจากอะไร ว่าตัวแท้มันจะต้องมาอย่างนี้ เรากำลังพูดกับผู้ที่ทำงานด้านการศึกษา หรือผู้ที่จัดการศึกษาว่า จะต้องมีความรู้ความเข้าใจความจริงถึงขั้นนี้ จึงจะไปช่วยให้คนพัฒนาได้ถูกต้อง

แต่เวลามาดูในความเป็นจริงทางปฏิบัติ ชีวิตแต่ละคนที่พัฒนาเพื่อให้เข้าถึงความดีงามนี้ ก็เริ่มจากเรื่องของพฤติกรรมภายนอก เช่นที่มาจากข้อตกลงทางวัฒนธรรม เป็นต้น วัฒนธรรมมาก่อนเลย เพราะว่าไม่ต้องพูด ไม่ต้องสอน ไม่ต้องบังคับอะไรทั้งนั้น พอเกิดขึ้นมาท่ามกลางวิถีชีวิตที่เรียกว่าวัฒนธรรมอย่างนี้ มันก็ไปตามเขาเอง

เด็กเกิดในสังคมฝรั่ง ตามพ่อแม่ไปเข้าสถานที่สาธารณะ เช่น เข้าชมภาพยนต์ เขาเข้าแถวเรียงกัน ก็เข้าแถวด้วย วิถีชีวิตมันเป็นอย่างนั้นเอง ใช่ไหม นี่คือเรื่องความเป็นจริงในการฝึกมนุษย์ แต่ในฐานะนักการศึกษาจะต้องรู้เข้าใจ ว่าตัวความจริงเป็นอย่างไร เหตุปัจจัยมาจากไหน ไม่ใช่มามัวจับผิดจับถูกกันอยู่ อย่างน้อยจะได้รู้ว่า การฝึกมนุษย์เราต้องทำเป็นขั้นเป็นตอน เริ่มแต่อาศัยวัฒนธรรมมาช่วย

วัฒนธรรมเป็นผลสะสมแห่งการเรียนรู้คือการศึกษาของสังคมมนุษย์ ก็เลยเป็นแหล่งใหญ่ของการศึกษาที่จะใช้พัฒนามนุษย์ ถ้าวัฒนธรรมมันดี ลงตัว และคนยังอยู่ในวัฒนธรรมนั้น ก็แทบจะไม่ต้องสอนเลย เหมือนได้มาเอง คือศึกษาโดยไม่รู้ตัว

วัฒนธรรมก็คือความเคยชินของสังคม เมื่อสังคมเคยชินอย่างไรแล้ว มนุษย์ในหมู่นั้นก็ถูกหล่อหลอมไปเอง ไม่ต้องมาปากเปียกปากแฉะ แต่ในที่สุดวัฒนธรรมจะต้องเป็นฐานที่ช่วยให้คนเข้าถึงสัจธรรมที่อยู่ในธรรมชาติ คือมนุษย์จะต้อง

แหวกทะลุวัฒนธรรมที่เป็นบัญญัติธรรมและเข้าถึงสัจธรรม ถ้าปฏิบัติไม่ถูก วัฒนธรรมอาจบังมนุษย์จากสัจธรรมไปเลย

แม้แต่ในระดับบุคคล การสร้างความเคยชินของบุคคลก็สร้างโดยอาศัยความเคยชินของสังคม คือวัฒนธรรมที่ถ่ายทอดทำตามกันมา แต่ก็จะมีความเคยชินเฉพาะตัวด้วย พ่อแม่ก็ช่วยทำให้เกิดความเคยชิน เด็กอยู่ในบ้านเกิดมา พ่อแม่ทำอย่างไร ตัวก็ทำไปตาม

ถึงแม้จะมีความเคยชินที่ได้รับถ่ายทอดมาจากแหล่งใหญ่คือวัฒนธรรมอย่างนี้ แต่การสร้างความเคยชินนั้นก็เป็นระบบปฏิสัมพันธ์ ดังนั้น เมื่อตรวจดูให้ละเอียด ก็จะเห็นว่า ในความเหมือนกันนั้นก็มีความแปลกหรือความต่างที่เป็นของเฉพาะตัวบุคคลนั้นอยู่พร้อมกัน ความเคยชินส่วนตัวที่เป็นผลรวมนี้ก็เป็นที่มาของวิถีชีวิตส่วนบุคคลของผู้นั้น ดังนั้น บุคคลจึงเป็นทั้งผลรวมการสั่งสมที่เป็นตัวแทนของสังคมด้วย แล้วก็เป็นผลรวมการส่งผลเฉพาะตัวด้วยพร้อมกัน

ในด้านที่หนึ่ง ตัวบุคคลนั้น ได้ประโยชน์จากการศึกษาในรูปของวัฒนธรรมที่เป็นเสียงบอกจากข้างนอก แต่อีกด้านหนึ่งตัวเขาเองก็มีศักยภาพที่จะโยงตัวจากฐานนั้น ไปเข้าถึงความจริงในธรรมชาติที่เป็นแหล่งแห่งตัวของเขาเอง ฉะนั้นในการอยู่ในโลก การฝึกคนจึงต้องมาดูกันเป็นขั้นๆ เริ่มแต่ความเคยชินนั้น สำคัญนะเรื่องความเคยชิน พฤติกรรมเคยชินต้องเอาก่อน พ่อแม่รู้ตัวอยู่แล้ว เด็กเขายังไม่รู้ เราต้องพยา-

ยามให้เด็กของเราได้ความเคยชินในพฤติกรรมที่ดีเสียก่อน เพราะถ้าเด็กไปได้พฤติกรรมเคยชินที่ไม่ดีเสียแล้วจะแก้ยาก

ในเมื่อชีวิตในเชิงปฏิบัติเป็นอย่างนี้ ก็เลยกลายเป็นเรื่องของวิธีการ เราก็มาถึงขั้นวิธีการในการฝึกคน เป็นอันว่า ตัวเราเข้าใจแล้วว่า ระบบจริยธรรมที่แท้เป็นอย่างไร แต่เมื่อเอามาใช้กับผู้ที่เขาเพิ่งจะเริ่มฝึก เราก็ต้องมีวิธีการ ตัวคนจะไปเข้าใจทันทีได้อย่างไร ถ้าเขาเข้าใจหมดเขาก็เป็นพระพุทธเจ้าสิ หมายความว่าพัฒนาเสร็จแล้ว แต่ตอนนี้เรากำลังพูดถึงความจริงที่จะให้มองเห็นว่าจะพัฒนาให้สำเร็จได้อย่างไร

อย่างสมมุติว่าเราอยู่ในสังคม บางอย่างมันไม่ถูกต้อง เราจะบอกได้อย่างไรว่าสิ่งนี้มันไม่ถูกต้อง

อันนี้อยู่ที่การเข้าถึงความจริงของธรรมชาติพร้อมทั้งสามารถมองเห็นเหตุปัจจัยต่างๆ ที่สัมพันธ์กัน ซึ่งโยงมาถึงความเป็นไปในสังคม ถ้าเรามีปัญญาดีกว่า และมองเห็นความจริงถึงขนาดนี้ เมื่อคนในสังคมเขาทำพฤติกรรมนั้นๆ โดยที่เขาไม่รู้ หลงผิด เรามีปัญญารู้เข้าใจความจริงที่เขามองไม่เห็น เราก็จะสามารถอธิบายแยกแยะให้เห็นเหตุปัจจัยและความสัมพันธ์ที่โยงลงไปจนถึงความจริงแท้ตามกฎธรรมชาติได้ แต่นอกจากขึ้นต่อปัญญาของเราแล้ว ก็ขึ้นต่อปัญญาของผู้ฟังด้วย พูดอย่างกว้างๆ ว่า เราก็ต้องหนักหน่อย คือต้องหาทางช่วยให้เขาเรียนรู้ ให้เขาได้ฟังเหตุผล ทำความเข้าใจ อธิบายเหมือนอย่างพระพุทธเจ้า มาเที่ยวสอนชาวบ้านชาวโลก ก็

ต้องเหน็ดเหนื่อยเป็นธรรมดา

สังคมมีคนอยู่ในระดับต่างๆ ของการพัฒนา คนที่พัฒนาเหนือกว่า มีปัญญาดีกว่า มีจิตใจดีกว่า ก็มองสังคมแบบหนึ่งแล้วด้วยความปรารถนาดี มีความสัมพันธ์ที่ดี ก็เกื้อกูลในการช่วยแนะนำชี้ช่องทางให้เขาพัฒนาขึ้น นี่แหละจึงต้องมีการศึกษา

ถ้าพูดรวบรัดก็บอกว่า ถ้าคุณอยู่แค่ปรโตโฆสะ คุณก็ต้องว่าตามเขา แต่ถ้าคุณมีโยนิโสมนสิการ ถึงแม้เขาผิด คุณก็จะโยงสัมพันธ์สืบสาวเลยต่อไปถึงความจริงได้ และถ้าคุณฝึกฝนพัฒนาดีพออีกขั้นหนึ่ง คุณก็จะสามารถชี้แจงอธิบายให้คนอื่นเข้าใจและมองเห็นอย่างที่คุณรู้นั้นได้ด้วย ขอให้นึกถึงตัวอย่างง่ายๆ พระปัจเจกพุทธเจ้าก็ตรัสรู้แล้ว แต่ก็อธิบายให้คนอื่นรู้เข้าใจด้วยไม่ได้ ต้องมีพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่ทั้งตรัสรู้เองแล้ว ก็ยังมาสอนให้คนอื่นตรัสรู้ตามได้ด้วย แต่ถึงกระนั้นในที่สุด แม้จะมีพระสัมมาสัมพุทธเจ้ามาสอนแล้ว ก็ยังทำให้คนในช่วงสมัยหนึ่งตรัสรู้หมดไม่ได้ อย่างไรก็ตาม สำหรับเราก็ต้องเพียรพยายามกันไปให้ดีที่สุด เริ่มต้นด้วยการพัฒนาตัวเองให้มากที่สุด

วินัยกับศีล ต่างกันอย่างไร จะฝึกอย่างไร

ได้เคยพูดแล้วว่า วินัยคือเครื่องฝึกพฤติกรรม จึงอยู่ในส่วนศีล ถ้าพูดให้ตรงแท้ วินัยนั่นแหละเป็นศีลในระดับบัญญัติทางสังคม ส่วนศีลที่แท้คือส่วนที่เป็นธรรมชาติ คือส่วนที่ไป

เป็นคุณสมบัติของคน เมื่อคนมีพฤติกรรมอย่างนั้นๆ ก็กลายเป็นศีลของเขา คือเป็นคุณสมบัติของชีวิตของคนนั้น

เพราะฉะนั้น ในความหมายที่เคร่งครัด ต้องแยกว่า ศีลนั้นเป็นคุณสมบัติในตัวคน คือการที่เขามีพฤติกรรมอย่างนั้น เป็นเรื่องของชีวิตของบุคคล ส่วนวินัยเป็นแบบแผนทางสังคมที่จะมาเป็นกรอบสำหรับพฤติกรรมของคน แล้วก็เป็นเครื่องฝึกพฤติกรรมไปในตัวด้วย จึงบอกว่า

ในความหมายหนึ่ง วินัยคือตัวการฝึก

ในอีกความหมายหนึ่ง วินัยคือตัวแบบแผน รูปแบบ บัญญัติ กฎหมาย กติกาสังคมที่ใช้ฝึก

เมื่อเราฝึกตัวดำเนินตามวินัยจนมีพฤติกรรมที่เป็นไปตามวินัยนั้น คือมีเจตนาที่จะประพฤติอย่างนั้น นั่นเป็นศีล เพราะเป็นเรื่องของชีวิตคนแล้ว

ศีลอยู่ในระบบการดำเนินชีวิตของคน เป็นส่วนของชีวิตที่เป็นธรรมชาติ ส่วนวินัยเป็นแบบแผนบัญญัติข้างนอก คือ เมื่อเรารู้ว่าพฤติกรรมอย่างนี้จะเกื้อกูลต่อชีวิต ทำให้ชีวิตดีงาม เอื้อต่อสวัสดิภาพของสังคม เราก็วางเป็นบัญญัติสังคมว่าให้คนมีพฤติกรรมอย่างนั้นๆ พอบัญญัติก็เกิดเป็นวินัยขึ้นมา หมายความว่าสังคมยอมรับหรือนักปราชญ์ยอมรับ คนก็ฝึกตาม พอฝึกตามก็มีศีลขึ้นมา แยกกันอย่างนี้ ตอนนี้คนสับสนระหว่างบัญญัติของสังคม กับระบบชีวิตของคนที่เป็นธรรมชาติ เป็นอันว่า วินัยเป็นตัวแบบแผนของสังคม ซึ่งเป็นแบบแผนใน

ด้านพฤติกรรม

พฤติกรรมที่เป็นไปตามวินัย (คือศีล) จะสร้างได้ดีก็ต้องอาศัยธรรมชาติของมนุษย์ที่ว่าเคยชินอย่างไรแล้วแก้ไขยาก เพราะฉะนั้น ก็เอาวินัยมาเป็นเครื่องฝึกความเคยชิน ดังนั้นเราจะเห็นว่า *หัวใจของวินัย คือการฝึกความเคยชิน* หรือฝึกพฤติกรรมเคยชิน ถ้าเราได้พฤติกรรมเคยชินตามนั้นแล้ว ก็สบาย และเมื่อพฤติกรรมนั้นแพร่ขยายออกมาในสังคม ก็กลายเป็นวัฒนธรรม

วินัยในระดับสังคมก็เป็นวัฒนธรรม พออยู่ตัวเป็นวัฒนธรรมแล้ว ก็สบายไปเลย แต่ก็ต้องระวัง พอเปลี่ยนยุคสมัย เหตุปัจจัยในสภาพแวดล้อมเปลี่ยนไป วัฒนธรรมที่อยู่ตัวนั้นเกิดไปขัดแย้ง ไม่เหมาะไม่สอดคล้อง กลายเป็นว่าแบบแผนหรือรูปแบบนั้นไม่เหมาะแล้ว กลับกลายเป็นผลเสีย ถึงตอนนี้ก็แก้ยาก

เรื่องของมนุษย์มันลำบากที่ว่ามีปัญหาอย่างนี้ คือเป็นผลดีในระยะหนึ่ง แต่พอเหตุปัจจัยเปลี่ยนไป ซึ่งขึ้นต่อกาลเวลายุคสมัย พฤติกรรมเคยชินนั้นกลับเป็นผลเสียไป แล้วก็กลับมาเป็นโทษที่แก้ไขยาก นี่ก็เพราะปัญญารู้ไม่ทัน ซึ่งก็เป็นเรื่องของการศึกษาที่จะทำหน้าที่อีก เพราะอย่างนี้มนุษย์จึงต้องมีการพัฒนากันเรื่อยตลอดชีวิต ทั้งของบุคคลและของสังคม.

หมายเหตุ : คำบรรยายแก่นิสิตปริญญาเอก สถาบันวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร เมื่อวันที่ ๒๓ มกราคม ๒๕๓๙ ณ สถานพำนักสงฆ์สายใจธรรม อ. พนมสารคาม จ. ฉะเชิงเทรา

ถึงเวลามารื้อปรับระบบพัฒนาคนกันใหม่
พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต)
ธรรมสภาจัดพิมพ์ ครั้งที่ ๑ พุทธศักราช ๒๕๔๑ จำนวน ๓,๐๐๐ เล่ม

การพิมพ์หนังสือธรรมเป็นที่ระลึกและอนุสรณ์ นอกจากเป็นการจัดทำสิ่งซึ่งเป็นประโยชน์ที่คงอยู่ยืนนานแล้ว ยังเป็นการบำเพ็ญธรรมทานคือการให้ธรรมที่พระพุทธเจ้าตรัสสรรเสริญว่าเป็นทานอันยอดเยี่ยมอีกด้วย ผู้ปฏิบัติเช่นนี้จึงชื่อได้ว่า แสดงออกซึ่งญาติธรรม พร้อมไปกับการมีส่วนร่วมเผยแพร่ธรรม เพื่อส่งเสริมสัมมาทัศนะและธรรมปฏิบัติ อันจะอำนวยประโยชน์สุขที่แท้จริงแก่ประชาชน

ท่านที่ประสงค์จะจัดพิมพ์เผยแพร่เป็นธรรมทาน โปรดติดต่อที่...ธรรมสภา
๓๕/๒๗๐ จรัลสนิทวงศ์ ๖๒ เขตบางพลัด กทม. ๑๐๗๐๐
โทร. ๔๓๔-๓๕๖๖, ๔๓๔-๔๒๖๗, โทรสาร. ๔๒๔-๐๓๗๕

โปรดช่วยสมทบค่าจัดพิมพ์หนังสือเล่มนี้ ในราคาเล่มละ ๔๐ บาท

ความปรารถนาของพ่อและแม่ คือ...
ปรารถนาให้ลูกได้อยู่ภายใต้ร่มเงาแห่งพระพุทธศาสนา

ความกตัญญูของลูก คือ...ความสุขของพ่อและแม่

ธรรมสภา จัดพิมพ์